

Evaluering av Utvalgte kulturlandskap i jordbruket

**OPPSUMMERING OG ANBEFALINGER FRA SEKRETARIATET
(MILJØDIREKTORATET, RIKSANTIKVAREN OG
STATENS LANDBRUKSFORVALTNING) TIL
KLIMA- OG MILJØDEPARTEMENTET OG
LANDBRUKS- OG MATDEPARTEMENTET**

FEBRUAR 2014

Rapport	Evaluering av Utvalgte kulturlandskap i jordbruket. Oppsummering og anbefalinger fra sekretariatet (Miljødirektoratet, Riksantikvaren og Statens landbruksforvaltning)
Dato	14. 02. 2014
Ansvarlige	Lise Hatten, Gunn Paulsen, Ragnhild Hoel, Jostein Løvdal, Kari Stuberg og Per Guldbrand Solli

Foto bildecollage forside: Ragna Gunn Bye, Nono Dimby, Leif Hauge, Ragnhild Hoel, Jørn Jensen, Synnøve Kløve-Graue, Ronny Meyer, Terje Nystadbakk, Oskar Puschmann, Yngve Rekdal, Turid Rikheim, Aril Røttum og Erik Stenvik.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	4
1. Innledning	5
1.1 Om oppdraget og denne rapporten	5
1.2 Formål med og forvaltning av <i>Utvalgte kulturlandskap i jordbruket</i>	6
1.2.1 Bakgrunn for satsingen	6
1.2.2 Formål	6
1.2.3 Organisering og forvaltning	7
1.3 Beskrivelse av søknads- og tildelingsprosess	7
1.3.1 Bakgrunn	7
1.3.2 Forvaltningsrutiner	8
1.4 Resultater fra forskningsprosjektet <i>Grønt Partnerskap</i>	8
1.4.1 <i>Utvalgte kulturlandskap i jordbruket</i> som vellykkede "grønne partnerskap"	8
2. Østlandsforsknings evaluering og sekretariatets vurdering	10
2.1 Problemstilling A: Forvaltning og forvaltningseffektivitet	10
2.1.1 Fordeling av roller, oppgaver og ressursbruk	10
2.1.2 Bruk av ressurser i ulike faser av tiltaket	13
2.1.3 Administrative rutiner og systemer for forvaltning av midler	15
2.1.4 Frivillige avtaler	17
2.2 Problemstilling B: Kostnadseffektivitet	18
2.2.1 Tilskuddsnivå for enkelttiltak	18
2.2.2 Tilskuddsomfang for antall tiltak og områder	19
2.2.3 Samlet effekt i forhold til samlede kostnader	21
2.3 Problemstilling C: Måloppnåelse og effekt av satsingen	22
2.3.1 Tiltakenes effekt på miljøverdier	22
2.3.2 Lokal forankring	23
2.3.3 Andre effekter av satsingen	25
2.4 Problemstilling D: Kan <i>Utvalgte kulturlandskap</i> erstattes av eksisterende tilskuddsordninger?	27
2.4.1 <i>Utvalgte kulturlandskap i jordbruket</i> og andre eksisterende tilskuddsordninger	27
3. Sekretariatets oppsummering og anbefaling	30
3.1 Oppsummering	30
3.2 Anbefalinger	31
3.3 Kan RMP, SMIL og miljøsektorens virkemidler erstatte <i>Utvalgte kulturlandskap i jordbruket</i> ?	33

Vedlegg: Problemstillingene som lå til grunn for evalueringen

Sammendrag

I jordbruksoppgjøret 2012 ble det bestemt å gjennomføre en ekstern evaluering av satsingen *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*. Administrative elementer som forvaltning og forvaltningseffektivitet, kostnadseffektivitet skulle vektlegges. I tillegg skulle måloppnåelse og effekten av satsingen opp mot å løse utfordringene gjennom landbrukets miljøvirkemidler og miljøforvaltningens virkemidler vurderes. Den eksterne evalueringen er gjennomført av Østlandsforskning (Bråtå og Lerfald 2013). Spørreundersøkelse og dybdeintervjuer er sentrale metoder i evalueringen. Foreliggende rapport er oppsummering og vurdering av resultatene i denne rapporten, samt anbefalinger til Landbruks- og matdepartementet og Klima- og miljødepartementet fra sekretariatet for satsingen *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*.

Fleksibilitet, langsiktighet, frivillighet, frivillige avtaler og en faglig forankret koordineringsinnsats i fylkene identifiseres som de viktigste suksessfaktorene for satsingen, samt den viktige balansen mellom og kombinasjonen av ivaretagelse av miljøverdier og jordbruksdrift. Sekretariatet mener at dette er hovedgrunnene til at grunneierne har blitt stadig mer positive til satsingen.

Satsingen er etablert ut fra en nasjonal målsetting om ivaretagelse av kulturlandskap. Evalueringen viser at både forvaltning og grunneiere mener satsingen har bidratt til denne målsettingen og at *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* er godt egnet til å sikre en helhetlig forvaltning av områder, herunder samordne natur- og kulturminneforvaltningen. Ordningen er tilpasningsdyktig til ulike lokale forhold, og eierne er positive fordi oppmerksomheten rettes mot muligheter og ikke begrensninger. Langsiktighet i satsingen og fortsatt helhetlig tilnærming er avgjørende for å opprettholde verdiene over tid.

Hovedkonklusjonen i evalueringen er at berørte parter, inkludert offentlig forvaltning, grunneiere og næringsorganisasjoner, er fornøyd med forvaltning, prosesser, tilskuddsnivå og effekter av ordningen. Forbedringspunkter finnes, men evalueringen gir ingen grunn til å endre hovedtrekkene i satsingen på *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*. Sekretariatet tilrår derfor at satsingen utvides til nye områder, forutsatt økte økonomiske rammer, med samme forvaltningsmodell basert på samarbeid og frivillige avtaler.

1. Innledning

1.1 Om oppdraget og denne rapporten

Satsingen *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* (heretter kalt *Utvalgte kulturlandskap*) er en oppfølging av nasjonale mål om ivaretagelse av kulturlandskapet og er et samarbeid og spleiselag mellom landbruksmyndigheter og miljømyndigheter. Satsingen er basert på frivillige avtaler mellom staten og grunneierne. 22 utvalgte områder er nå med, fordelt med minst ett område i hvert fylke.

Det ble i jordbruksoppgjøret 2012 (Prop.122S 2011-2012) bestemt at satsingen skal evalueres: *Utvelgelsesprosessen til utvalgte kulturlandskap startet i 2008, og aktiviteten har pågått noen år. Det foreslås derfor en ekstern evaluering av administrative elementer rundt satsingen. Evalueringen bør se på forvaltning og forvaltningseffektivitet, samt kostnadseffektivitet. Videre bør måloppnåelse og effekten av satsingen vurderes opp mot å løse utfordringene gjennom RMP og SMIL, samt miljøforvaltningens virkemidler.*

Satsingen har ikke eksistert lenge nok til at konkrete vurderinger av miljøresultater og miljøeffekter er mulig. Evalueringen skal derfor først og fremst vurdere forvaltningsmodellen som ligger til grunn for satsingen og transaksjonskostnadene knyttet til denne. Noen overordnede momenter om effekter av satsingen er imidlertid inkludert.

Sekretariatet for *Utvalgte kulturlandskap* består av Statens landbruksforvaltning (SLF), Miljødirektoratet og Riksantikvaren (RA). Denne rapporten er skrevet av sekretariatet, med SLF som koordinator. Her vil sekretariatet gi sine vurderinger og anbefalinger for den videre forvaltningen av *Utvalgte kulturlandskap*.

I kap 1 gir vi en kort gjennomgang av formålet med *Utvalgte kulturlandskap*. Vi beskriver også kort organisering og forvaltning av satsingen, samt av søknads- og tildelingsprosess.

Utvalgte kulturlandskap har også vært studert i et tverrfaglig forskningsprosjekt, *Grønt Partnerskap*, finansiert av Norges forskningsråd under programmet Miljø2015. Noen hovedfunn fra dette prosjektet presenteres kort i kap 1.

I 2013 ble det gjennomført en ekstern evaluering av satsingen. Oppdraget ble lyst ut gjennom en offentlig anbudsrunde. I forkant hadde sekretariatet formulert fire problemstillinger vi ønsket å få besvart gjennom evalueringen. (Se vedlegg.) Østlandsforskning leverte det beste tilbudet og fikk oppdraget. Østlandsforskning har høsten 2013 gjennomført en spørreundersøkelse blant grunneiere/brukere i alle områdene, næringsorganisasjoner og sentrale aktører i forvaltningen. Østlandsforskning har utført tre casestudier, i tillegg til omfattende dokumentanalyser og intervju med nøkkelinformanter. Sluttrapport ble levert i desember 2013 (Bråtå og Lerfald 2013). I forkant av utlysningen ble det opprettet en rådgivende referansegruppe som besto av aktører som er involvert i forvaltningen av ordningen (grunneiere, kommuner, fylkesmenn, fylkeskommuner og næringsorganisasjoner). På grunn av knappe tidsfrister i evalueringsarbeidet, ble dessverre referansegruppen benyttet i begrenset grad, men det kom likevel inn gode og nyttige innspill fra gruppen.

Kap 2 er organisert etter de fire problemstillingene evalueringen skulle gi svar på. Her presenterer vi hovedfunn, konklusjoner og anbefalinger fra Østlandsforskning (ØF-rapport 9/2013 *Evaluering av satsingen Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* av Hans Olav Bråtå og Merethe Lurfald). Til hvert deltema under problemstillingene presenterer vi også sekretariatets vurderinger og anbefalinger.

I kap 3 vil sekretariatet oppsummere og gi råd og anbefaling for veien videre med vekt på muligheter for bedre måloppnåelse. Det legges særlig vekt på effektivitet, målretting, kontrollerbarhet og forenkling.

1.2 Formål med og forvaltning av *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*

1.2.1 Bakgrunn for satsingen

Jordbrukslandskapet er skapt av mennesker i samspill med naturen. Bygninger, steingjerder, gravhauger og ferdselsveier er bygget, og slåttenger, lyngheier, beitemarker og lauvingslier er blitt til gjennom bruk av arealer gjennom lang tid, mange steder flere tusen år. Helheten av gårdstun og inn- og utmark i åpne og varierte jordbrukslandskap er resultat av den samlede aktiviteten. Disse verdiene er avhengig av fortsatt bruk, skjøtsel og vedlikehold for å opprettholdes.

Høsten 2004 ble det arrangert en nasjonal konferanse om kulturlandskap og arealbruk i Stavanger. Her lanserte daværende landbruksminister Lars Sponheim for første gang et nytt nasjonalt mål om at «spesielt verdifulle kulturlandskap skal være kartlagt og få en særskilt forvaltning innen 2010». Han framhevet samtidig kulturlandskap som et eget politikkområde. I 2006 ga Landbruks- og matdepartementet (LMD) og Miljøverndepartementet (MD) fagetatene SLF, Direktoratet for naturforvaltning (DN) og RA et oppdrag basert på dette miljømålet, som da lå inne i LMDs St.prp. nr. 1 (2005-2006). Samtidig ble det vist til det nasjonale resultatmålet i St. meld. 21 (2004-2005) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand om at «kulturlandskapet skal forvaltes slik at kulturhistoriske og estetiske verdier, biologisk mangfold og tilgjengelighet opprettholdes». Satsingen var også forankret i oppfølging av Den europeiske landskapskonvensjonen, 2010-målet for biologisk mangfold og andre nasjonale mål for landskap, kulturlandskap, biologisk mangfold og kulturminner. Etter forarbeid i 2007 og 2008 startet satsingen i 2009.

1.2.2 Formål

Formålet med satsingen er å sikre langsiktig forvaltning av et utvalg landskapsområder med svært store biologiske og kulturhistoriske verdier som er formet av langvarig og kontinuerlig tradisjonell bruk. I utvelgelsen av områdene er det grunnleggende at:

- de i størst mulig grad skal omfatte kulturlandskap i jordbruket med svært store verdier knyttet til både biologi/naturmangfold og kulturhistorie
- det skal være realistisk å få til langsiktig drift, skjøtsel og vedlikehold

Områdene er videre valgt ut fra følgende kriterier: helhetlige landskap, kontinuitet og tidsdybde, representativitet eller særpreg og formidlingsverdi. Det er lagt vekt på at områdene skal gi en best mulig nasjonal representativitet med hensyn til landskapstyper, driftstilpasninger og geografisk

spredning. De store variasjonene i det norske landskapet gjør dette til en utfordring. Et sentralt prinsipp ved utvelgelsen av områder har vært at grunneierne i området selv skal ønske at området blir utvalgt – det skal m.a.o. være frivillig å bli et *Utvalgt kulturlandskap i jordbruket*.

Utvalgte kulturlandskap skal også gi kunnskap og opplevelser og være en ressurs for fremtiden. De skal ivaretas for å gi allmennheten kunnskap og opplevelser om vår jordbrukshistorie, være en ressurs for verdiskaping for eier/bruker og referanseområder for forvaltning og forskning knyttet til tradisjonelle jordbrukslandskap.

1.2.3 Organisering og forvaltning

Satsingen er tverrfaglig og er organisert som et spleiselag mellom landbruksmyndigheter og miljømyndigheter. Sentralt er samarbeidet mellom direktoratene SLF, Miljødirektoratet og RA, som utgjør sekretariatet for satsingen. SLF har koordineringsansvaret.

På fylkesnivået er Fylkesmannens landbruksavdeling tillagt rollen som koordinator og er tilskuddsforvalter på vegne av staten. De samarbeider med Fylkesmannens miljøvern avdeling og regional kulturminneforvaltning (fylkeskommunen og Sametinget). Kommunen har også en sentral rolle som tilrettelegger og kontaktpunkt.

Områdene står fritt til å velge organisering. I vel halvparten av områdene er det dannet et samarbeidsorgan med representanter fra regional og lokal forvaltning, grunneiere, næringsorganisasjoner etc. Forvaltningen av områdene skal ha lokal forankring – det er blant annet ønskelig at kommunene ivaretar hensyn til områdene i kommuneplanens arealdel. Forvaltningen er videre basert på frivillige privatrettslige avtaler med grunneiere/brukere Innenfor denne rammen er det valgt ulike modeller i de 22 utvalgte områdene, bl.a. når det gjelder hvem som er avtaleparter og samarbeidsparter.

1.3 Beskrivelse av søknads- og tildelingsprosess

1.3.1 Bakgrunn

De overordnede forutsetningene for *Utvalgte kulturlandskap* har vært et budsjettmessig spleiselag mellom LMD og MD. Midlene bevilges dels over kap. 1150 post 50.11 (Landbrukets utviklingsfond – LUF) og kap. 1420 post 81. LUF-midlene avklares i jordbruksoppgjøret, mens midlene over kap. 1420 følger de ordinære budsjettprosessene og inngår i MD (fra 2014: KLD)/Miljødirektoratets budsjett. Fordelingen de siste årene har vært 8,0 mill. kr per år over LUF og om lag 6,0 mill. kr per år over kap. 1420.

Midlene går dels til tiltak i de 22 områdene, dels til sentrale tiltak (som felleskostnader til nettverkssamlinger, profilering, refotografering). Midlene i hvert enkelt av områdene går til planlegging, tilrettelegging, istandsetting, skjøtsel og vedlikehold av nærmere bestemte arealer og objekter, forankret i faglige prioriteringer i forvaltnings- og skjøtelsesplaner. Tiltakene er områdespesifikke, og målgruppen er dermed bestemte eiere, drivere og andre tiltakshavere i områdene.

1.3.2 Forvaltningsrutiner

Ut fra et ønske om å samle midlene ett sted og utnytte eksisterende systemløsninger, blir både midler til sentrale tiltak og områdemidler fordelt fra Landbrukets utviklingsfond (LUF). Dette ivaretas gjennom en internoverføring fra KLDs (Klima- og miljødepartementet, tidligere MD) budsjett til LUF. SLF har regnskapsansvaret for LUF.

Omfang og fordeling av midler til sentrale tiltak bestemmes i sekretariatet. Utgiftene anvises og utbetales av SLF over LUF (via undersystemet Saturn), etter anvisnings-/utbetalingsrutinene i SLF.

Størrelsen på tildelt beløp til hvert av områdene («områdemidlene») bestemmes også av sekretariatet, ut fra budsjettforslag fra fylkesmennene og samlet budsjetttramme. Forslagene fra fylkesmennene er basert på innspill fra og dialog med grunneiere og brukere, med basis i prioriteringene i forvaltnings- og skjøtelsesplaner.

Områdemidlene forvaltes av Fylkesmannen som gjennom tildelingsbrev fra SLF gis en belastningsfullmakt i LUF. Tildelingsbrevet angir (foruten økonomisk ramme til hvert område) formål og forutsetninger for bruken av midlene, bl.a. at disponeringen skal være basert på prioriteringer i forvaltnings- og skjøtelsesplaner og avtaler med tiltakshaverne.

Når budsjetttrammen for det enkelte område er bestemt av sekretariatet, fastlegger fylkesmennene fordelingen på ulike tiltak, i samråd med de lokale partnerne. Alle tiltakene i områdene skal være innarbeidet i avtaler mellom tiltakshavere og staten (v/Fylkesmannen). Avtalene – i noen tilfeller supplert med følgebrev fra Fylkesmannen - angir bl.a. innhold og økonomisk ramme for det enkelte tiltak, hvordan tiltaksgjennomføringen skal kontrolleres og hvordan midlene skal utbetales. Tilskuddsbeløpene registreres og anvises av Fylkesmannen via Saturn. Ved utløpet av året stiller fylkesmennene sammen en rapport om resultater og aktiviteter i sine områder, samt en forbruksoversikt for områdemidlene, som sendes sekretariatet. Sekretariatet innarbeider dette underlaget i sin årsrapport til LMD og KLD.

1.4 Resultater fra forskningsprosjektet *Grønt Partnerskap*

1.4.1 *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket som vellykkede "grønne partnerskap"*

Forskningsprosjektet *Grønt Partnerskap* (finansiert av Norges forskningsråd, programmet miljø 2015) har fulgt *Utvalgte kulturlandskap* gjennom flere år. Modellen for satsingen, med skjøtsel basert på frivillige avtaler, er et eksempel på «grønt partnerskap». I tidsskriftet *UTMARK* 1/2013 handlet tre av artiklene om *Utvalgte kulturlandskap* (www.utmark.org).

En bred artikkel som presenterer hovedfunnene (Vistad m. fl. 2013) konkluderer med at *Utvalgte kulturlandskap* er egnet til å fremme «helhetsbevaring», herunder samordne natur- og kulturminnevern. Ordningen er tilpasningsdyktig til ulike lokale forhold, og eierne er positive fordi oppmerksomheten rettes mot muligheter og ikke begrensninger. Samtidig er ordningen sårbar fordi en er avhengig av både fortsatt økonomisk satsing fra staten og fortsatt frivillighet og rekruttering fra

grunneierne. Langsiktighet i ordningen og fortsatt helhetsgrep er avgjørende for å opprettholde verdiene over tid.

En annen artikkel drøfter de utvalgte områdenes rettslige stilling og mulighetene som ligger i lovverket (Bugge 2013). Det manglende rettsvernet skaper usikkerhet over tid. Det er viktig at kommunen og sektormyndigheter tar hensyn til statusen som utvalgt område i sin forvaltning (plan- og byggesaker, energisaker, landbrukstiltak mv). *Utvalgte kulturlandskap* representerer imidlertid tilleggsverdier i forhold til ordinær lovgivning, fordi det er en sektorovergripende ordning, fordi avtalene gir mulighet til å kreve gjennomføring av tiltak og fordi ordningen er en mykere og mer fleksibel form for forvaltning som utløser engasjement og eierskap lokalt.

Den tredje artikkelen har sett nærmere på hvilke holdninger aktører i *Utvalgte kulturlandskap* har til landbruksdrift, landskapet og selve satsingen (Øian og Rønningen 2013). Meningene om hva som er god utvikling i landskapene er delte. Flere av grunneiere og driverne var negative i starten, men har sluttet seg til satsingen etter hvert. De landskapsmessige effektene av satsingen er positive. Men usikkerhet vedrørende generasjonsskifte og framtidig landbruksdrift utgjør en viss fare for satsingen.

Norsk institutt for Naturforskning (NINA) har ledet forskningsprosjektet *Grønt Partnerskap*, og arbeidet er gjennomført som et tverrfaglig samarbeid med Bioforsk, Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU), Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) og Østlandsforskning. Prosjektet ble igangsatt i 2009 og formelt avsluttet i 2013.

Funn fra forskningsprosjektet *Grønt Partnerskap* blir underbygget av konklusjoner fra evalueringen av *Utvalgte kulturlandskap* som Østlandsforskning har gjennomført i 2013.

2. Østlandsforsknings evaluering og sekretariatets vurdering

I dette kapitlet presenteres i korte trekk sentrale resultater fra Østlandsforsknings evaluering (Bråtå og Lurfald 2013) samt sekretariatets vurderinger og anbefalinger for de enkelte deltema i evalueringen. Østlandsforsknings rapport er et viktig grunnlag for sekretariatet. Vi vil påpeke at foreliggende rapport ikke i sin helhet oppsummerer rapporten fra Østlandsforskning.

Resultatene i evalueringen er basert på en spørreundersøkelse blant grunneiere/brukere i alle områdene, næringsorganisasjoner og sentrale aktører i forvaltningen og tre casestudier med bl.a. intervju med nøkkelinformanter. I tillegg har Østlandsforskning gjennomført en omfattende dokumentanalyse. Svarene fra spørreundersøkelsen er gruppert i flere *svargrupper* og sortert på *områdetype*.

Sekretariatet har i sine vurderinger og anbefalinger i tillegg tatt hensyn til egne erfaringer og andre kilder/bakgrunnsdata.

2.1 Problemstilling A: Forvaltning og forvaltningseffektivitet

2.1.1 Fordeling av roller, oppgaver og ressursbruk

- *Er det en hensiktsmessig rolle- og oppgavefordeling mellom de ulike forvaltningsnivåene regionalt og lokalt og mellom ulike aktører lokalt?*
- *Er det en hensiktsmessig arbeidsdeling og ressursbruk rundt forvaltning av tilskuddsordningen (eiere/brukere, kommune, fylkesmann, fylkeskommune, evt Sametinget og sekretariatet)?*

Østlandsforsknings resultater

Stor tilfredshet med dagens organisering og arbeidsdeling

Østlandsforskning viser at gruppen *Grunneiere mfl.* og gruppen *Offentlige aktører mfl.* er godt tilfredse med arbeidsdelingen mellom regionalt og kommunalt nivå. Østlandsforskning skriver at det tverrfaglige samarbeidet på direktoratsnivå fungerer bra.

Endring av forvaltningsnivå?

Østlandsforskning har drøftet alternativ rolle- og oppgavefordeling og har blant annet sett på muligheten for å gi kommunen flere oppgaver. Med nåværende fordeling av ressurser og miljøfaglig og kulturminnefaglig kompetanse, er dette alternativet ikke fordelaktig. Kommunene har i dag ikke tilstrekkelig tverrfaglig kompetanse. Fylkesnivået ved Fylkesmannens landbruksavdeling bør fortsatt ha den sentrale rollen, men i tett samarbeid med Fylkesmannens miljøvernnavdeling og regional kulturminneforvaltning.

Lokale tilpasninger, samarbeidsgrupper og åpne møter

Østlandsforskning påpeker at myndighetene som forvalter ordningen har stor frihet i gjennomføringen. Dette gir rom for lokale tilpasninger og fleksibilitet. I en del områder er det etablert en form for felles utvalg/samarbeidsgruppe. Slike grupper ser ut til å være viktige for å ivareta en

helhetlig utvikling av området. Etablering av samarbeidsgrupper er imidlertid ingen garanti for gode resultater. Det er viktig at representantene har tillit blant «sine» og at de fungerer som gode og effektive bindeledd både til offentlig forvaltning og grunneiere. Det forutsetter også at spørsmål om habilitet er ivaretatt. Østlandsforskning peker i denne sammenheng på fordelene ved at fylkesnivået innstiller og har det avgjørende ordet ved tildeling av tilskudd.

Offentlige aktører og byråkrati

Vel 60 prosent av grunneierne mener at det er for mange offentlige aktører involvert og at ordningen er for byråkratisk. Østlandsforskning mener at dette gir et skjevt bilde, fordi det høye antallet respondenter fra fjell- og seterområder, særlig fra Vangrøftdalen-Kjurrudalen og Budalen, gjør stort utslag. Begge er landskapsvernområder, ligger nær Forollhogna nasjonalpark og er berørt av regional plan for villrein. Det kan føre til oppfatning av at tiltak må avklares i mange instanser, og kan forklare deres syn på spørsmål om antall aktører og byråkrati. I de øvrige områdene mener en i hovedsak at det ikke er for mange offentlige aktører og stort byråkrati, selv om også noen av disse er verneområder.

Materialet tyder på at et avventende og skeptisk syn på satsingen blant grunneiere i enkelte områder i starten er endret i retning av en mer positiv holdning. Dette synet støttes av Vistad mfl. (2013) som i forskningsprosjektet *Grønt Partnerskap* gjennom studier av Leka og Nordherad viser den samme tendensen. En skeptisk holdning i starten, fordi en frykter konvensjonelt vern, endres over tid når en ser at denne satsingen baseres på frivillighet og gir muligheter for utvikling av eiendom og inntektsgrunnlag.

Østlandsforskning mener en bør se på forenkling av administrasjonen der *Utvalgte kulturlandskap* sammenfaller med verneområder.

Ressursbruken mellom ulike aktører

Østlandsforskning mener at det er vanskelig å se hvordan ressursbruken kan endres gitt dagens administrative organisering der f.eks. kulturminner er en del av fylkeskommunens og Sametingets ansvarsområde. Antall aktører som er involvert gjenspeiler imidlertid at jordbrukets kulturlandskap er en områdetype med et særlig bredt spekter av interesser. Det er naturlig at mange aktører deltar i forvaltningen av tilskuddsordningen. Dette er også påpekt av Vistad mfl. (2013). Statens regler for forvaltning av tilskudd legger også en del føringer for hvem som kan inngå avtaler på statens vegne og utbetale tilskudd.

Østlandsforskning har avdekket at det i mange områder er en uttalt skepsis til miljøforvaltningens involvering i satsingen. Dette gjelder spesielt i verneområder. De tror dette skyldes tidligere negative erfaringer med vernemyndigheter. De mener videre at det er behov for å synliggjøre miljøforvaltningens positive innsats i arbeidet med satsingen.

Østlandsforskningens konklusjon

Østlandsforskning anbefaler at en opprettholder dagens roller og fordeling av oppgaver mellom de ulike forvaltningsnivåene og etatene. Dette inkluderer muligheten til selv å velge organisering. Østlandsforskning anbefaler at Fylkesmannens landbruksavdeling fortsatt har ansvar for de overordnede oppgavene knyttet til det utvalgte området, samt ansvar for kontakten med det sentrale sekretariatet. Kommunalt landbrukskontor bør ha et større ansvar når det gjelder kontakt direkte mot den enkelte grunneier mfl., og når det gjelder næringsutvikling i området.

Østlandsforskning anbefaler å ha minst ett fellesmøte per år for å øke kunnskap og oppslutning om arbeidet i det enkelte utvalgte kulturlandskap. Større rotasjon av grunneierrepresentanter i samarbeidsorganer bør vurderes, men dette forutsetter at det er interesse for å delta. Samarbeidsorganer bør også vurdere hvordan de kan ivareta balansegangen mellom nærhet til beslutninger og den nødvendige distanse for å unngå spørsmål om habilitet.

Østlandsforskning mener det er grunn til å se på om en kan forenkle administrasjonen der *Utvalgte kulturlandskap* sammenfaller med verneområder.

Sekretariatets vurdering

Sekretariatet er enig med Østlandsforskning i at dagens roller og fordeling av oppgaver mellom de ulike forvaltningsnivåene og etatene bør beholdes, herunder muligheten til selv å velge organisering lokalt.

Sekretariatet er videre enige i at samarbeidet på direktoratsnivå fungerer bra. Vi opplever alle det tverrfaglige samarbeidet som svært nyttig. Dette er en arbeidsform vi mener bør videreføres og som bidrar til å nå nasjonale miljømål. Samarbeidet gir felles innsikt og forståelse for områdenes utvikling og utfordringer. Gjennom *Utvalgte kulturlandskap* er det utviklet helhetsperspektiver for forvaltning av natur- og kulturminneverdier i jordbrukslandskapet. Dette må skje i skjæringspunktet mellom landbruks-, natur- og kulturminneforvaltning, og i nært samråd med regionalt nivå, kommunen, grunneierne og landbruksforetakene.

Når det gjelder forvaltningen av de utvalgte områdene, mener sekretariatet at Fylkesmannens landbruksavdeling fortsatt bør ha overordnet koordineringsansvar. Dette fordi innsatsen i områdene er kompleks, og fordi det varierer om kommunene har nok ressurser til å gjennomføre dette arbeidet alene. Sikres ikke kontinuiteten i arbeidet med satsingen, vil både samarbeid, innsats og effekt av tiltak svekkes. Gitt dagens kommunestruktur og kommuneøkonomi trengs det betydelig tilførsel av ressurser dersom kommunen skal lykkes med å overta forvaltningen av *Utvalgte kulturlandskap*.

Sekretariatet vil oppfordre alle områdene til å opprette samarbeidsgrupper. Forholdet mellom nærhet og distanse må balanseres for å sikre habilitet. Sekretariatet er enig i at minst ett årlig fellesmøte bør være en målsetting for alle områdene.

Østlandsforskning har avdekket at det i noen områder er en uttalt skepsis til eller manglende kunnskap om miljøforvaltningens involvering i satsingen. I følge Østlandsforskning skyldes trolig denne holdningen tidligere negative erfaringer med vernemyndigheter. Sekretariatet tror miljøsidens positive bidrag og innsats i *Utvalgte kulturlandskap* er for lite kjent. Mye av kontakten til grunneiere/brukere skjer gjennom kommunens landbrukskontor, Fylkesmannens landbruksavdeling eller SLF. Sekretariatet vil oppfordre miljøforvaltningen til å bli mer synlige for grunneiere/drivere ved å delta på felles befaringer, fellesmøter etc. Landbruksforvaltningen bør bli mer bevisst på at det i brev og informasjon til grunneiere/brukere og media må fremgå at miljøforvaltningen også er en vesentlig bidragsyter i denne satsingen. På samme måte bør RA og Miljødirektoratet bli mer synlige i sekretariatets kontakt utad.

Måten de utvalgte områdene forvaltes på kan ha overføringsverdi til andre jordbrukslandskap med natur- og kulturminneverdier. Dette vil kunne skape større gjensidig forståelse for ulike interesser, redusere konfliktnivået og på sikt gi større gevinst for både miljøinteressene og næringa.

Sekretariatet vil se på om det er mulig å forenkle administrasjonen i de tilfeller der de utvalgte områdene sammenfaller med verneområder. Aktuelle tiltak kan være felles søknads- og rapporteringsfrister, felles informasjonsmøter, felles befaringer, samkjøring i utarbeidelse av skjøtelsesplaner, samarbeid om utarbeidelse av avtaler etc. Bedre samordnet ressursbruk rundt forvaltning av ulike tilskuddsordninger vil gjøre det enklere både for bonden og for forvaltningen. Vi vet at noen områder allerede er i gang med dette.

Sekretariatets anbefaling

- Sekretariatet anbefaler at dagens roller og fordeling av oppgaver mellom de ulike forvaltningsnivåene og etatene beholdes, herunder muligheten til selv å velge organisering lokalt.
- Sekretariatet vil oppfordre de områdene som i dag ikke har samarbeidsgrupper til å opprette slike og at det bør gjennomføres minst ett årlig fellesmøte.
- Vi anbefaler fylkesnivået å gjennomføre felles befaringer til områdene.
- Sekretariatet vil oppfordre kommunene til å ta et større ansvar når det gjelder kontakt direkte med den enkelte grunneier, og når det gjelder næringsutvikling i området.
- Sekretariatet vil se på om det er mulig å forenkle administrasjonen i de tilfeller der de utvalgte områdene sammenfaller med verneområder.
- Sekretariatet vil oppfordre natur- og kulturminneforvaltningen til å bli mer synlige i satsingen.

2.1.2 Bruk av ressurser i ulike faser av tiltaket

- *Er det en hensiktsmessig ressursbruk/ ressursinnsats i planlegging, gjennomføring og oppfølging av tiltak?*

Østlandsforsknings resultater

Østlandsforskning viser at respondentene i hovedsak mener det er en passende ressursbruk i de ulike fasene i forbindelse med tiltak. Likevel synes vel 20 % av gruppen *Grunneiere mfl.* at det brukes for mye ressurser på planlegging. Selv om hovedtrekket er at det er passe ressursbruk på gjennomføring mener vel ¼ av gruppen *Grunneiere mfl.* at det er for lite ressursbruk på gjennomføring.

I følge Østlandsforsknings undersøkelse synes 70 - 90 % av grunneierne mfl. at de får bra eller meget bra veiledning i forbindelse med planlegging og gjennomføring av tiltak.

Nesten 40 % av de offentlige aktørene og næringsorganisasjonene mener at det brukes for lite ressurser på oppfølging etter at selve tiltaket er gjennomført. Hvilken fase en er i varierer imidlertid områdene og tiltakene i mellom. Hittil har mange områder hatt mest fokus på istandsetting. I flere områder er dette kommet langt, og noen mener nå å være over i en driftsfase. Ønsker om mer ressurser knyttet til oppfølging kan også være et signal om økt vekt på oppnådde resultater og resultatmålinger. Dette vil kreve ressurser og kompetanse. Behov for bedre resultatmåling kommer også fram i intervju med sekretariatsmedlemmer.

Østlandsforsknings konklusjon

Materialet tyder på at det er en hensiktsmessig ressursbruk i de ulike fasene. Når etter hvert flere tiltak går over i oppfølgings-/vedlikeholdsfasen, vil en større andel av ressursene gå til dette. Det er behov for å se på om ressursene brukes mest mulig effektivt i de ulike fasene, og hvordan dette eventuelt kan forbedres.

Sekretariatets vurdering

Selv om en i undersøkelsen har forsøkt å definere for respondenten hva som ligger i begrepet ressursbruk så er det usikkerhet knyttet til et så vidt begrep. I undersøkelsen ble det spurt om «samla ressursbruk» og det ble påpekt at med ressursbruk menes den samla bruken av tilførte midler i form av penger og arbeidsinnsats fra både private og offentlige. Sekretariatet mener det kan være en viss usikkerhet knyttet til om begrepet ressursbruk har vært oppfattet korrekt fra respondentene.

I denne satsingen har gode prosesser og god planlegging vært viktig for å sikre kvalitet på tiltak, eierforhold og helhet i satsingen – noe som er forutsetninger for god måloppnåelse. Dette perspektivet er det imidlertid først og fremst den offentlige forvaltningen som har ansvar for. Det er ikke overraskende at bevissthet om behov for gode prosesser og planlegging er større her. Den enkelte grunneier er opptatt av gjennomføring av egne tiltak. Sekretariatet mener derfor at det er naturlig at grunneierne i mindre grad slutter opp om ressursbruk til prosesser og planlegging.

Det vil i all offentlig tilskuddsforvaltning være behov for å se på om ressursene kan brukes mer effektivt og om formålet med ordningen ivaretas. Behovet for investeringer og istandsetting er størst de første årene. Deretter følger en fase der normal drift og vedlikehold i områdene dominerer. Vi forventer at en «driftsfase» er mindre kostbar enn en «istandsettingsfase». Dette vil imidlertid avhenge av den totale økonomiske situasjonen for gårdsdriften i områdene når de går inn i driftsfasen. Andre områder som har mange verneverdige bygninger med istandsettingsbehov, vil bruke lengre tid på å nå fasen hvor vanlig vedlikehold og skjøtsel er nødvendig. Disse områdene vil ha behov for mer økonomiske ressurser for å nå målet om å ivareta viktige verdier i området.

Evalueringen og årsrapporteringene fra fylkene viser at offentlig forvaltning opplever at de har for liten tid til oppfølging og at det brukes for lite ressurser på denne fasen. Det er en forventning fra sentralt hold om at fylkene skal levere detaljert rapportering og bidra til kunnskap om miljøeffekter. Dette er tidkrevende og fylkene kan oppleve at det er for lite ressurser tilgjengelig til dette oppfølgingsarbeidet.

Årsrapporteringen fra fylkene viser at det ble innvilget 13,7 millioner kroner i 2013 og at 61 % gikk til istandsetting/investeringer/-engangskostnader. 39 % av innvilget beløp gikk til årlige driftskostnader som skjøtsel og vedlikehold. Hovedaktivitetene for 2013 var tilskudd til skjøtsel og istandsetting knyttet til kulturminner og biologisk mangfold/landskapskjøtsel. Dette utgjør hhv. 26 og 44 % av samlet ramme til områdene. Kategorien andre tiltak utgjør 16 % av totalen. I denne kategorien ligger det næringsutviklingstiltak, drift av seter, ryddeaksjoner, maskiner og utstyr, lokale kurs og kompetansetiltak etc. Planlegging/tilretteleggingstiltak utgjør 7 %. I denne kategorien inngår utarbeiding av skjøtelsplaner, tilstandsrapporter for bygninger, registrering av kulturminner, møtekostnader etc. Ulike formidlingsaktiviteter beslaglegger 6 % av samlet ramme. Flere av områdene har laget brosjyrer, arrangert slåttedager etc. Mange områder er i gang med å planlegge oppsetting av skilt i henhold til ny grafisk profil. 1 % av innvilget beløp går til

overvåking/dokumentasjon. Uten å gå inn i en nærmere analyse her, viser oversikten etter sekretariatets vurdering en omfattende aktivitet over et bredt spekter av tiltak i de 22 utvalgte områdene. Det ser ut til at «planleggingsfasen» i stor grad er over og at istandsetting /skjøtsel/ drift står sentralt. Samtidig er man kommet noe i gang med næringsutvikling og ulike formidlingstiltak.

Sekretariatets anbefaling

- Sekretariatet ser ingen grunn til å justere forvaltningsmodellen på bakgrunn av evalueringens resultater på dette punktet.
- Vi vil påpeke betydningen av planarbeid i starten for å få god måloppnåelse på sikt og dermed en effektiv bruk av offentlige midler.

2.1.3 Administrative rutiner og systemer for forvaltning av midler

- *Er de administrative rutiner/systemer/praksis for forvaltning av midler hensiktsmessig?*

Østlandsforsknings resultater

Østlandsforsknings rapport viser at dagens forvaltning av tilskuddsordningen i hovedsak fungerer bra og at de administrative rutiner for forvaltningen av midlene fungerer hensiktsmessig. Gjennomgangen av hvordan dette fungerer i enkeltområder tyder også på at dagens system er bra nok. I mange områder er det ønske om å gjennomføre flere tiltak enn det er midler til. Forvaltningsplan, diskusjoner i eventuelle samarbeidsorgan og mellom kommune og fylke, blir avgjørende for prioriteringen.

For områder med spesielle verdier skal det utarbeides skjøtelsplaner for å sikre riktig skjøtsel. Utarbeiding av disse kan ta tid. Dette er uheldig fordi søkere har forventning om at de kan starte opp relativt raskt. Mangel på skjøtelsplan kan medføre at grunneiere ikke får tilskudd til ønskete tiltak. Overraskende mange grunneiere synes de i liten eller ingen grad har påvirket innholdet i skjøtelsplan(er) på sin eiendom. Resultatet varierer bl.a. mellom de ulike områdetypene, og offentlige aktører mener i mye større grad enn grunneierne at grunneierne ble invitert med, deltok og påvirket skjøtelsplanen. Sekretariatet oppfatter at det her er et forbedringspotensial. Det er viktig at de som skal utøve skjøtelsen er med og påvirker planen for denne gjennom dialog med skjøtelsplanskriver. Hovedtrekket er likevel at grunneiere m.fl. er godt fornøyd med selve skjøtelsplanen.

Østlandsforsknings konklusjon

Østlandsforskning finner at dagens administrative rutiner og praksis i store trekk er hensiktsmessig, men at en bør se på om det er mulig å få en raskere prosess ved utarbeiding av skjøtelsplaner. Her er det også viktig at grunneier mfl. faktisk er involvert og påvirker.

Sekretariatets vurdering

Sekretariatet er enig i at dagens administrative rutiner fungerer bra, men på enkelte områder kan de bli bedre. Sekretariatet ser at det kan være en utfordring at det tar tid å utarbeide skjøtelsplaner, spesielt når grunneiere er ivrige etter å sette i verk tiltak raskt. Dette henger imidlertid også sammen med årlig fordeling av ressursbruk i områdene. For å opprettholde tilskudd til grunneiere for konkrete

tiltak, blir ressurser til planarbeid fordelt over flere år, og det tar tid å få skjøtselsplaner for alle arealer som bør ha slike. Sekretariatet mener at dette er en utfordring det går an å finne en løsning på. Vi vil derfor vurdere å gi føringer til fylkesnivået om hvordan de bør håndtere en slik situasjon.

I dag brukes fagsystemet Saturn som redskap i landbrukets virkemiddelforvaltning. Systemet er lite fleksibelt. SLF utreder nå muligheten for å erstatte dette. Tidsplan og finansiering er ikke på plass, men vi tror at et bedre fagsystem vil gi forbedringer også for forvaltning av denne satsingen. Det vil blant annet bli enklere å hente ut nødvendige rapporter. Dette tror vi vil gi stor effektivitetsgevinst hos forvaltningen og forhåpentligvis frigjøre tid som vil komme grunneier/drivere til gode.

Utvalgte kulturlandskap er en arbeidsintensiv tilskuddsordning, og det forventes stort personlig engasjement og ekstra ressursinnsats fra alle som er involvert for å lykkes. Å ivareta verdiene i disse områdene går ikke av seg selv, og i de fleste områder er høyt engasjement fra forvaltningen viktig for å få aktiviteten opp på et ønskelig nivå.

Sekretariatet har inntrykk av at den regionale forvaltningen i flere fylker ønsker de hadde mer tid og økonomiske ressurser til å veilede og gi råd til grunneiere/brukere, blant annet i forbindelse med næringsutvikling. Stor geografisk avstand kan også hindre oppfølging. Sekretariatet er kjent med, blant annet via årsrapporteringen 2012, at miljøforvaltningen i noen fylker enkelte år ikke har hatt ressurser til å prioritere eksempelvis felles befaringer til områdene. Disse felles befaringsene er nyttige for å gi råd/veiledning til grunneiere/brukere, men også for å kontrollere at midlene går til det de skal, for å se effektene av tiltakene og forankre den tverrfaglige forvaltningen. Sekretariatet vil oppfordre fylkene til å prioritere dette arbeidet.

Noen fylker opplever at sekretariatet stiller store krav til detaljerte årsrapporteringer og budsjettinnspill. I 2013 ble måler for budsjettinnspill og rapportering endret og tilbakemeldingene fra fylkene så langt er at dette er en forbedring, men likevel ressurskrevende. Sekretariatet vil vurdere om det er mulig å forenkle årsrapporteringen og bedre kommunikasjonen med fylkene, f.eks. via bedre IKT-løsninger.

Sekretariatets anbefaling

- Sekretariatet vil vurdere å gi fylkesnivået anbefalinger om hvordan man skal løse utfordringen med mangel på skjøtselsplaner i områder der tiltak ønskes igangsatt.
- Fylkesmannen må årlig sende økonomisk årsrapportering og budsjettinnspill til sekretariatet. Dette kan forenkles gjennom et bedre fagsystem og en mer tilpasset rapportering til hvert område.
- En fornyelse av Saturn, tilpasninger i eStil eller ØKS bør derfor vurderes i løpet av 2014.

2.1.4 Frivillige avtaler

- *Fungerer frivillige avtaler om forvaltning av de utvalgte områdene som et egnet verktøy for å nå målsettingen med satsingen Utvalgte kulturlandskap i jordbruket?*

Østlandsforsknings resultater

Østlandsforskning påpeker at til forskjell fra mange andre virkemidler, er satsingen på *Utvalgte kulturlandskap* ikke hjemlet i lov og forskrift. Satsingen bygger på frivillighet, samarbeid og avtaler mellom myndigheter og grunneiere. Avtalene mellom staten ved Fylkesmannen og den enkelte grunneier erstatter lovhjemmel og forskrift.

De frivillige avtalene er et sentralt virkemiddel for å nå målene i satsingen. Dette er et konkret uttrykk for den typen styring som *Utvalgte kulturlandskap* er en del av, nemlig at utviklingen av landskapet skjer i et samspill mellom grunneiere og ulike myndigheter, heller enn å være et formelt vern. Dette er særlig aktuelt for jordbrukets kulturlandskap der en er avhengig av at den videre utvikling skjer på bakgrunn av grunneier sine interesser av å opprettholde og videreutvikle sin landbrukseiendom. Denne type forvaltning setter grunneieren/driveren i sentrum, fordi ivaretagelse av miljøverdiene er helt avhengig av denne aktøren.

Respondentene i undersøkelsen ser i stor grad frivillige avtaler som et godt virkemiddel til å realisere målene, og de som har inngått frivillige avtaler er godt fornøyde med avtalene. Likevel er det forhold som gruppen *Grunneiere mfl.* opplever som problematiske, bl.a. at de ønsker avtaler som er lengre enn fire år. Det er også lagt vekt på at disse avtalene ikke må hindre den nødvendige utvikling av jordbruket.

Østlandsforsknings konklusjon

Østlandsforskning mener frivillighet og frivillige avtaler er viktig og må videreføres som prinsipp for satsingen. Det er i tråd med intensjonene som lå til grunn for denne ordningen, og dens vektlegging av frihet og lokal tilpasning.

Sekretariatets vurdering

Forankring i frivillighet og avtaler er mer ressurskrevende enn annen strømlinjeformet tilskuddsforvaltning, men sekretariatet mener det er en god ordning for forvaltning av sektorovergrepene tiltak. Undersøkelsen viser også at det er stor tilfredshet med denne formen for forvaltning. Sekretariatet tror fleksibiliteten, frivilligheten og avtalene er blant de viktigste suksessfaktorene med denne satsingen. Avtalene gir mulighet til å kreve gjennomføring av tiltak. Fordi ordningen er en mykere og mer fleksibel form for forvaltning, utløser den engasjement og eierskap lokalt. Ved å forankre de viktigste miljøtiltakene som ønskes gjennomført i avtaler blir helheten i området og miljøgevinsten ivaretatt. Samtidig er vi klar over at satsingen er sårbar fordi den er avhengig av fortsatt økonomiske bidrag fra staten og fortsatt frivillighet og rekruttering fra grunneierne. Dette er også noe prosjektet Grønt Partnerskap har påpekt.

Avtalene skal sikre istandsetting/vedlikehold/drift/skjøtsel av utvalgte kulturlandskap på lang sikt. Det skal gis en kompensasjon til grunneier/driver som står i samsvar med de avtalte skjøtelsoppgavene. Sekretariatet anbefalte i utgangspunktet å inngå 10-årige avtaler. Løpetiden for avtalene varierer imidlertid i de ulike områdene. For noen tiltak er det vanlig med 10-årige avtaler, for andre tiltak

fireårige avtaler med etterfølgende årlige oppsigelsesmuligheter. For andre tiltak kan det være en avtale som gjelder for ett år. Satsingen *Utvalgte kulturlandskap* er imidlertid i sin natur langsiktig, og partene må være innstilt på et stabilt og langsiktig forhold. Derfor er det viktig med en god dialog mellom forvaltning og grunneier/drivere i forkant av en avtaleinngåelse for å avklare og informere hva det innebærer å være utvalgt. Sekretariatet mener at man bør ha som hovedregel å inngå tiårige avtaler.

Sekretariatets anbefaling

- Prinsippet med frivillighet og frivillige avtaler er godt mottatt av grunneierne, fungerer godt og bør videreføres.
- Vi opprettholder vår anbefaling til fylkene om å inngå avtaler med grunneiere/brukere med ti års varighet, og med mulighet for forlengelse.

2.2 Problemstilling B: Kostnadseffektivitet

2.2.1 Tilskuddsnivå for enkelttiltak

- *Er nivået på tilskudd hensiktsmessig for ulike tiltak?*

Østlandsforsknings resultater

Østlandsforskning viser at omkring 80 prosent av gruppen *Grunneiere mfl.* mener at det er veldig godt eller godt samsvar mellom tilskuddet fra *Utvalgte kulturlandskap* og omfanget av tiltaket. Tallene for offentlige aktører mfl. er tilsvarende. Svarene varierer imidlertid mellom ulike typer tiltak. Det er dårligst samsvar mellom bygningstiltak og de tildelte midlene, mens tiltak i kystlynghei og beite har best samsvar (henholdsvis fra gruppene *Grunneiere mfl.* og *Offentlige aktører mfl.*).

Østlandsforsknings konklusjon

Østlandsforskning konkluderer med at materialet tyder på at nivået på tilskudd i dag generelt er bra, men at det er behov for å se nærmere på nivået for tilskudd til bygningstiltak. Dersom flere tiltak skal få tilstrekkelig med midler bør den totale potten økes, selv om vekten på lengre sikt vil kunne flyttes fra istandsetting til vedlikehold.

Sekretariatets vurdering

Sekretariatet er tilfreds med at tilskuddsnivået til enkelttiltak jevnt over oppleves som riktig. Når det gjelder bygninger har det vært klart fra starten av satsingen at istandsetting av bygninger er kostnadskrevende. Sekretariatet sendte høsten 2008 ut notater om kostnadsberegninger til fylkeskontaktene, for å bistå fylkene i dette arbeidet. Anslagene for bygninger viste store engangskostnader knyttet til istandsetting. På den annen side vil det jevne vedlikeholdet i etterkant kreve mindre ressurser. Typisk for tiltakstypene er derfor at arealskjøtsel (særlig beite) drar mest fra de årvisse driftsmidlene, mens bygningene drar midler på investeringsiden.

Vårt inntrykk er at områdene har løst dette – noe Østlandsforskning også påpeker - ved å prioritere strengt blant bygningstiltakene så langt. Sekretariatet mener at dette er hensiktsmessig. Gitt tilskuddsrammene, vil en forsering av istandsetting av bygninger gå for mye på bekostning av de andre tiltakstypene. Istandsetting av bygninger må tas over tid og det er dessverre lenge til vi er over i en fase der det bare trengs midler til vedlikehold av bygninger.

Sekretariatets anbefaling

- Sekretariatet anbefaler at tilskuddsnivået til de enkelte tiltakene i hovedsak opprettholdes.
- Opprettholdelse av tilskuddsnivået er viktig for kvaliteten i satsingen, og må sees i sammenheng med vurdering av antall områder i satsingen (se neste punkt).
- Vi mener det er viktig at områdene fortsetter å prioritere mellom kostnadskrevenne bygningstiltak på grunnlag av vurdering av verdi og tilstand. Disse tiltakene må tas over tid, slik at de ikke går på bekostning av andre tiltakstyper.

2.2.2 Tilskuddsomfang for antall tiltak og områder

– *Er tilskuddsomfanget hensiktsmessig i forhold til antall gjennomførte tiltak og områder?*

Østlandsforsknings resultater

Østlandsforskning påpeker at oversiktene over bevilgede midler viser at *det aller meste av midlene går direkte til tiltak i de ulike områdene*. Noen midler er årlig brukt til sentrale fellestiltak, som nettverkssamlinger, logo og profilering, refotograferingsprosjektet mv.

Østlandsforskning understreker at de ikke har oversikt over antall sammenlignbare tiltak per år over flere år, hvor mye hvert tiltak har kostet mv., og hvordan hvert enkelt tiltak eventuelt er samfinansiert med andre midler eller andel av egen innsats.

De påpeker imidlertid at undersøkelsen deres viser at det ofte er større etterspørsel etter midler enn det som er tilgjengelig. Dette er imidlertid en usikker indikator på hva som er «riktig» tilskuddsnivå. Ved innmelding av behov vil noen fylker tilpasse seg det antatt mulige mens andre legger inn større summer. Fylkene må i stor grad prioritere tiltak.

Østlandsforsknings konklusjon

Med forbehold om manglende oversikt over antall tiltak mv. konkluderer Østlandsforskning med at det synes som at tilskuddsomfanget er for lavt.

Sekretariatets vurdering

Når det gjelder forholdet mellom sentrale fellestiltak og de konkrete tiltakene i områdene, stemmer det at gjennomsnittlig har omkring 500 000 kr av de totale midlene til *Utvalgte kulturlandskap* blitt brukt til sentrale fellestiltak (750 000 kr i 2013 på grunn av evalueringen). Dette er tiltak som både departementene og sekretariatet har ønsket å prioritere. Det mest ressurskrevende er den årlige nettverkssamlingen som i 2013 ble sløyfet pga kostnadene knyttet til evalueringen. Behovene knyttet

til nettverkssamling, fagsamling for forvaltningen, videreutvikling av profilering, refotografering osv. gjør at denne praksis bør videreføres.

Sekretariatet er enig med Østlandsforskning i at rapportene så langt gir lite grunnlag for å vurdere tilskuddsomfanget i forhold til antall gjennomførte tiltak, bortsett fra at spørreundersøkelsen tyder på godt samsvar mellom tilskudd og omfang av enkelttiltak (se forrige punkt). Vurdering i forhold til antall områder mener vi må gjøres ut fra et faglig skjønn. Områdene er ulike i størrelse, driftstype og landskapstype. Behovene i mange av områdene er omfattende. Årsrapportene fra fylkene og forvaltningsplanene gir oss kunnskap om at til tross for at alle områdene har store verdier, er også disse preget av gjengroing og forfall som følge av siste tiårs endringer i jordbruksdrifta. I tillegg til kostnadskrevende istandsetting av bygninger må ressurser brukes på rydding og tilbakeføring av arealer - før den jevne, årvisse skjøtselen kommer i gang. Dette etterslepet var kanskje større enn forventet da satsingen startet.

Innmeldte behov fra fylkene gir, som Østlandsforskning påpeker, en pekepinn om «hensiktsmessig» tilskuddsomfang. Tall for 2012 viser at tildelingen ligger på omkring 65 % av innmeldt behov. For tiltakskategorien er bygninger tallet 52 %. Med de forbehold Østlandsforskning tar, mener også sekretariatet at dette viser at nivået på tilskudd ligger lavt. Dette betyr at det i dagens situasjon ikke er rom for å øke antall områder innenfor den nåværende økonomiske rammen på 14 mill kr.

Et lavt tilskuddsnivå kan kompenseres med økt samfinansiering med andre virkemidler. Årsrapporteringen fra 2011 og 2012 viser at henholdsvis 5.6 mill og 4 mill kr ble aggregert fra andre ordninger. Sekretariatet mener at det er et stort potensiale for ytterligere samfinansiering.

Rapporteringen som innføres fra 2013 vil gi bedre grunnlag for å vurdere nivået på dagens tilskuddsramme opp mot antall konkrete tiltak.

Sekretariatets anbefaling

- Sekretariatet anbefaler at antall områder ikke øker innenfor dagens økonomiske ramme nå. Imidlertid bør det bli rom for flere områder etter hvert som områdene går fra en fase med mye planlegging og investeringer og over i en fase preget av drift.
- Potten til sentrale fellestiltak bør videreføres.
- Det bør satses enda mer på samfinansiering med andre ordninger, særlig SMIL, RMP, Utvalgte naturtyper, tiltaksmidler i verneområder og Kulturminnefondet, gjennom blant annet målrettet informasjon til grunneierne, gjennom nyhetsbrev og nettverkssamlinger. Ambisjonen bør være minst 8 mill kr årlig aggregert fra andre ordninger.

2.2.3 Samlet effekt i forhold til samlede kostnader

- *Er den samlede effekt av satsingen god i forhold til de samlede kostnader knyttet til drift/skjøtsel, investeringer/engangskostnader og planlegging/tilrettelegging for de ulike områdene?*

Østlandsforskningens resultater

Østlandsforskning påpeker at materialet ikke gir mulighet til å spesifisere nærmere den faktiske bruken av midler for planlegging/tilrettelegging, investeringer/engangskostnader og drift/skjøtsel. Fra 2013 vil årsrapporteringen fra fylkene gi data også ut fra denne inndelingen. Tidligere år har årsrapporteringen gitt informasjon om faktisk forbruk strukturert etter tema og arealkategori.

Østlandsforskning viser videre til at satsingen har et vidt spekter av effekter. Noen kan observeres på kort sikt, for eksempel ryddete arealer og istandsatte kulturminner, andre er først mulige å identifisere på lengre sikt slik, for eksempel økt artsmangfold. Noen effekter er enkle å måle, andre krever langsiktig miljøovervåking. Østlandsforskning understreker at dette bør vektlegges framover. De framhever også andre effekter enn de «miljøfaglige», som økt stolthet blant eiere og brukere i området.

Østlandsforskning forsvarer at en del av ressursene i satsingen går til prosesser for området som helhet og til skjøtelsplaner og planlegginga av frivillige avtaler og enkelttiltak. Dette er nødvendig for å sikre kvalitet på tiltak. Jordbrukets kulturlandskap er en arealtype som involverer ulike sektorer og fagfelt, samt ulike aktører (lokalt både fastboende grunneiere/bønder og personer med fritidsboliger). Dette gir behov for brede prosesser.

Østlandsforskning konklusjon

Østlandsforskning konkluderer med at det ikke er mulig å svare på spørsmålet om samla effekter. Dette krever bedre kunnskap om sammenhengen mellom mål og resultater/effekter innen ulike deler av satsingen. Overvåking med utvikling av indikatorer vil være viktig. I oppstartfasen har ikke dette vært prioritert. De anbefaler å styrke initiativet som er tatt i den retning. Likedan erfaringstall fra effekter av andre ordninger, som SMIL og RMP.

Sekretariatets vurdering

Når det gjelder det innbyrdes forholdet mellom investeringer/engangskostnader og drift/skjøtsel, mener sekretariatet at budsjettforslagene fra fylkene kan gi en pekepinn. Forholdet var for 2010 om lag henholdsvis $\frac{3}{4}$ til investeringer/engangskostnader og $\frac{1}{4}$ til drift/skjøtsel, for 2011 og 2012 var forholdet $\frac{2}{3}$ og $\frac{1}{3}$. Selv om investeringer fortsatt vil være en stor tiltaksgruppe, kan en forvente at forholdstallet etter hvert vil jevne seg ut i retning av halvparten til henholdsvis investeringer og drift. Den årlige rapporteringen har så langt vist midlenes fordeling på «miljøfaglige» tiltakstyper, som vist i 2.2.1. Tall på reelt forbruk fordelt på investeringer/engangskostnader og drift/skjøtsel vil følge med utvidet rapportering fra 2013.

Sekretariatet er enig med Østlandsforskning i at spørsmålet om samla effekt er vanskelig å besvare. Rapportering for 2013 vil gjøre dette enklere.

Sekretariatets anbefaling

- Årsrapportering fra områdene bør videreutvikles til å bli enda enklere og mer effektiv enn i dag og på lang sikt bør miljøovervåking komme i gang, slik at man får bedre kunnskap om samlet effekt (se også neste avsnitt).

2.3 Problemstilling C: Måloppnåelse og effekt av satsingen

2.3.1 Tiltakenes effekt på miljøverdier

- *Er tiltakenes antall, omfang og innretning slik at miljøverdiene i de utvalgte områdene kan opprettholdes eller økes?*

Østlandsforsknings resultater

Svarene fra spørreundersøkelsen viser at tilskudd fra satsingen er av stor betydning for at miljøtiltak i områdene blir gjennomført. Et stort flertall svarer også at tiltakene har ført til at de er blitt mer positive til satsingen.

Både grunneiere og forvaltning mener at de biologiske indikatorene *Gamle slåtte- og beitemarker* og *Naturmangfold* blir godt ivaretatt. Naturmangfold scorer noe lavere enn slåtte- og beitemarker, noe som trolig skyldes at Naturmangfold er et mer overordnet begrep som kan være vanskelig å forstå. Begge svargruppene mener også at de kulturhistoriske indikatorene blir godt ivaretatt. Svarene i områdetypen *Fjell- og seterområder* peker seg ut ved å mene at indikatorene i mindre grad blir ivaretatt enn de andre områdene mener.

I årsrapporteringen for 2012 melder fylkene at i 19 av områdene blir verdiene som lå til grunn for utvelgelsen godt ivaretatt. For tre områder blir verdiene bare delvis ivaretatt fordi det tar tid å kompensere for mange år med gjengroing og forfall.

Østlandsforsknings konklusjon

Østlandsforskning konkluderer med at «satsingen har altså vært viktig fordi de tiltak som gir miljøeffekter ikke ville blitt gjennomført uten tilskuddet eller det ville tatt lengre tid å gjennomføre dem». Østlandsforskning anbefaler at man bør få bedre kunnskap om sammenhengen mellom mål og resultater innen ulike deler av ordningen, og påpeker at utvikling av indikatorer vil være viktig. De påpeker at det er viktig med erfaringstall fra ønskede effekter av andre ordninger.

Sekretariatets vurdering

I arbeidet med satsingen har sekretariatet helt fra begynnelsen vært opptatt av betydningen av gode forvaltningsplaner og senere skjøtsels- og tiltaksplaner med konkrete forslag til tiltak. Dette har blitt godt fulgt opp lokalt og regionalt. I områdene har man i dag derfor planer med konkrete tiltak for ivaretagelse av miljøverdier. Spørreundersøkelsen viser at tilskuddene er av stor betydning for at tiltak

blir gjennomført, og at de også fører til økt oppslutning om satsingen. Sekretariatet mener på bakgrunn av dette at gode planer, sammen med muligheten til å gi tilskudd til målrettede tiltak i de enkelte områdene, er viktige forklaringer på oppfatningen om at miljøverdier ivaretas godt. Sekretariatet tolker også resultatet slik at mange og godt synlige tiltak er iverksatt. Vi mener det er viktig med godt synlige tiltak særlig i startfasen. Det har bidratt til å skape oppslutning om ordningen.

Sekretariatet er enig i Østlandsforsknings anbefaling om at det er behov for å øke vekten på mål og resultater. Dette har vært et tema også i dialogen med departementene det siste året. Det er viktig å synliggjøre effekten av midlene som blir brukt, både nasjonalt, regionalt og lokalt. Utfordringen fremover ligger i å utarbeide et system for måling av slike effekter uten at det blir for ressurskrevende å gjennomføre og rapportere.

Gjennom Naturindeks utvikler Miljødirektoratet metoder for en helhetlig overvåking av biologiske verdier i jordbrukets kulturlandskap. Målet er at overvåkingen skal gi tilstrekkelige data til å dekke flere tema innenfor fagfeltet, også *Utvalgte kulturlandskap*. Et slikt overvåkingsprogram tar det imidlertid tid å etablere. Det er derfor behov for å utvikle et system for rapportering om miljøeffekter for de utvalgte områdene.

Måling av miljøeffekter må også sees i sammenheng med den pågående refotograferingen som Norsk institutt for skog og landskap gjennomfører på oppdrag fra sekretariatet. En systematisk fotodokumentasjon er hittil gjennomført i sju områder. Her vil gamle og nye bilder bidra til å dokumentere både historiske og nåtidige endringer. Kombinasjonen med lokale og regionale bildeforedrag bidrar i tillegg til å øke kunnskap og bevissthet og stimulerer til økt deltakelse, eierskap og engasjement.

Sekretariatets anbefaling

- Satsingen bør opprettholde målrettede tilskudd til miljøverdier i det enkelte område. Dette er av stor betydning for at tiltak skal bli gjennomført.
- Det bør utarbeides metoder for en effektiv rapportering av miljøeffekter i de utvalgte områdene.
- I et fremtidig overvåkingsprogram for biologiske verdier i jordbrukets kulturlandskap bør *Utvalgte kulturlandskap* inngå i overvåkingen. På samme måte bør kulturhistoriske verdier ivaretas av overvåking innen RAs ansvarsområde.
- Refotograferingsprosjektet bør videreføres.

2.3.2 Lokal forankring

- *Er tiltakene igangsatt og gjennomført på en tilfredsstillende måte for å ivareta målet om en lokal forankring?*

Østlandsforsknings resultater

Beskrivelse og prioritering av tiltak finnes i områdeplaner (utarbeidet for hvert enkelt av de utvalgte områdene) og skjøtselsplaner (utarbeides på mindre arealer innenfor områdene). Litt over halvparten av grunneierne mener de i ulik grad deltok i prosessen og påvirket innholdet ved utarbeiding av områdeplan og skjøtselsplan. Offentlige aktører ble spurt om grad av deltakelse og påvirkning hos

både grunneiere, kommunen og lokale lag og foreninger. De offentlige aktørene har en oppfatning av at grunneierne i større grad deltok i prosessen og påvirket innholdet i områdeplan og skjøtselsplan enn grunneierne selv mener. Også kommunene deltok og påvirket i stor grad, mens lokale lag og foreninger hadde noe lavere deltakelse og påvirkning.

Grunneierne er mer fornøyd med skjøtselsplan enn med områdeplan. For begge typer planer er flertallet godt eller svært godt fornøyd. En ganske stor andel (grovt gjengitt omkring 30-40 %) er middels eller lite fornøyd med planene.

Østlandsforsknings konklusjon

Østlandsforskning skriver at det er vanskelig å svare klart på dette punktet. De sier at flere faktorer samlet sett tyder på at gjennomføring av tiltak har gitt økt lokal forankring. De påpeker at de fleste grunneierne er godt fornøyd med skjøtselsplanene, og at tiltakene fører til at de blir mer positive til satsingen. Økt stolthet over egen eiendom og området de bor i samt tilfredshet med frivillige avtaler er andre faktorer de mener peker i retning av en god lokal forankring.

Østlandsforskning trekker også linjen til betydning av den lokale organiseringen (omtalt i 2.1). De anbefaler at man bør ha minst ett lokalt møte i året.

Sekretariatets vurdering

I arbeidet med *Utvalgte kulturlandskap* beskrives og prioriteres tiltak på i hovedsak tre arenaer: områdeplanen, skjøtselsplaner og ved den årlige tildelingen av tilskudd til tiltak. Områdeplanene ble utarbeidet delvis før ordningen trådte i kraft og i starten av iverksettingen. Den høye andelen grunneiere og andre lokale interessenter som har deltatt og påvirket planene må kunne tas som en bekreftelse på at forvaltningen regionalt gjorde en svært god innsats for lokal forankring av arbeidet i denne fasen.

Skjøtselsplaner påvirker den enkelte grunneier i større grad enn områdeplanene gjør, da skjøtselsplanene beskriver tiltak på konkrete arealer. Mange er fornøyd og har deltatt i utarbeidelsen av dem. Sekretariatet merker seg likevel at en stor andel grunneiere i mindre grad har påvirket skjøtselsplanen for sine arealer. Det mener vi er uheldig – her er det potensial for forbedring. Beskrivelse av fordeling av tilskudd til tiltak finnes i avsnitt 2.1. Vi gjentar her at en eller annen form for lokalt arbeidsutvalg/styre synes å være positivt for den lokale forankringen, og trolig også et suksesskriterium på lang sikt. Vistad m.fl. (2013) underbygger dette. De viser til at i ett av deres eksempelområder har et arbeidsutvalg sammensatt av både lokale representanter, fylkesforvaltningen og fagfolk bidratt til økt kunnskap lokalt og større helhetsforståelse for komplekse sammenhenger, med en mer sammenhengende og helhetlig fundert prioritering av tiltak som resultat.

Sekretariatets anbefaling

- Ved utarbeiding av skjøtselsplaner bør det legges større vekt på involvering av grunneier i en tidlig fase, slik at denne får et eierforhold til planen.
- Hvert område bør ha en form for arbeidsutvalg der både lokale representanter og forvaltningen er med.

2.3.3 Andre effekter av satsingen

- *Har satsingen hatt andre positive eller negative effekter?*

Østlandsforsknings resultater

Bo og leve i de utvalgte områdene

Østlandsforskning viser at tiltakene har ført til økt stolthet for egen eiendom og området som helhet (så mange som hhv. 86 % og 80 % mener dette). Grunneiere oppgir at satsingen har før til økt bevissthet og kunnskap om natur- og kulturkvalitetene samt økt forståelse og interesse for kulturlandskapet og tiltak knyttet til dette. Østlandsforskning peker på at dette er i tråd med funn fra Øian & Rønningen (2013) og Vistad mfl. (2013) om at satsingen har gitt større oppmerksomhet for landskapet som helhet. Positive tilbakemeldinger på ryddetiltak fra bl.a. sambygdinger er en del av dette. Vistad mfl. (2013) påpeker at måten satsingen er organisert på trolig var viktig for lokalt og regionalt engasjement, via delegering av ansvar, lokale tilpasninger og at fylkene fikk peke ut et område.

Mer enn halvparten mener statusen som *Utvalgt kulturlandskap* positivt påvirker at en fortsetter som aktiv bruker, at en fortsetter å bo der og at neste generasjon vil overta. Resultatene spriker og en betydelig andel mener det i liten grad påvirker. Østlandsforskning påpeker at dette ikke er overraskende. Når det gjelder å bo på og drive et gårdsbruk trekker en rekke andre forhold i andre retninger – blant annet den generelle utvikling i landbruket og distrikts-Norge. Likevel er utgangspunktet bedret ved at stoltheten for området er økt. I noen områdetyper mener en større andel av grunneierne at *Utvalgte kulturlandskap*-statusen har en stor betydning for framtidsutsiktene på gården.

Videreutvikling av jordbruket

Svarene på spørsmålet om forvaltningen av det utvalgte området legger til rette for jordbruksbasert næringsutvikling tenderer til at det gjør det, men svarene er spredt. I intervjuer er grunneierne opptatt av at satsingen ikke skal hindre videre utvikling av jordbruket. På spørsmål om dette, svarer et stort flertall (70-100 %) at statusen i liten grad hindrer drift og utvikling på gården. Svarene fra offentlige aktører underbygger resultatene. I Nord-Trøndelag trekkes det frem et eksempel der to grunneiere har startet med villsaudrift som direkte resultat av satsingen.

Annen næringsutvikling

Grunneierne svarer at det i liten grad er utviklet ny næringsvirksomhet som følge av at området er med i satsingen, men de mener at området som helhet er blitt mer attraktivt for turisme. Det første sammenfaller med at det er først nå, etter at en har gjort tiltak i landskapet, at det er mer aktuelt å fokusere på annen næringsvirksomhet, som turisme.

Østlandsforsknings konklusjon

Gjennomgangen viser at tiltakene har hatt andre positive effekter, bl.a. økt stolthet for egen eiendom og området som helhet. Ordningen påvirker i mindre grad at en fortsetter som aktiv bruker, fortsetter å bo på stedet og at neste generasjon vil overta. Den legger også til dels til rette for jordbruksbasert næringsvirksomhet i området.

Organisering og gjennomføring av satsingen *Utvalgte kulturlandskap* bidrar også til å styrke forvaltningens arbeid, både nasjonalt og regionalt, ved at det bringes sammen kompetanse innen biologisk mangfold, kulturminner og landbruk. Bak dette ligger at jordbrukets kulturlandskap er en type områder der en er avhengig av ulike typer kompetanse, men på basis av et aktivt landbruk.

Østlandsforskning påpeker at det er behov for økt vekt på nye typer næringsvirksomhet fordi det er utviklet lite av dette.

Sekretariatets vurdering

Sekretariatet anser den økte stoltheten over egen eiendom og området rundt som svært positivt. Det er imidlertid ikke overraskende, da dette også er tilbakemeldinger vi har fått både i årsrapporter og i møte med grunneiere, rettighetshavere samt lokal og regional forvaltning.

Vi ser det også som naturlig at troen blant grunneiere og rettighetshavere på i hvor stor grad ordningen er av betydning for fremtidig drift, bosetning og generasjonsskifter varierer veldig og ikke gir et entydig bilde. Vi deler Østlandsforskningens syn om at her er det større krefter i samfunnet som har større påvirkning. Det er likevel overraskende at et flertall mener at statusen faktisk har en positiv påvirkning på disse forholdene allerede nå. Sekretariatet vil påpeke at mellom halvparten og tre fjerdedeler har svart at de mener at *Utvalgte kulturlandskap* har stor eller middels betydning for disse problemstillingene. Sekretariatet mener at Østlandsforskning underkommunerer dette i diskusjonskapitlet sin rapport. Likevel vil vi påpeke at nøkkelen til langsiktig suksess for satsingen trolig ligger her. Hvis driften ikke fortsetter og nye generasjoner ikke tar over vil grunnlaget for forvaltningen av områdene falle bort.

Omkring halvparten eller mer svarer at *Utvalgte kulturlandskap* gir bedre muligheter både for landbruksbasert og annen næringsutvikling. Dette til tross for at det hittil er jobbet lite med næringsutvikling i områdene og at det fra sentralt hold foreløpig ikke har blitt lagt spesielt til rette for dette. Sekretariatet forventer at man ved økt fokus på dette temaet vil kunne se at statusen gir nye muligheter. Vi mener det er viktig å sikre både landbruksbasert og annen næringsutvikling i områdene, da dette må til for å sikre fortsatt drift og gjøre det attraktivt for nye generasjoner å ta over.

Sekretariatets anbefaling

- Det bør legges økt fokus på formidling av satsingen både nasjonalt, regionalt og lokalt. Dette kan bidra til at stoltheten over og kunnskapen om områdene øker/sikres, noe som er av betydning for bolyst og framtidssikter. Særlig vil vi påpeke betydningen av å formidle effektene av de tiltak som gjennomføres.
- Sekretariatet anbefaler at det de neste årene legges større vekt på næringsutvikling i områdene. Tre forhold bør vektlegges: 1) avklare ønsker og muligheter for ny næringsutvikling med basis i statusen, 2) økt samhandling med rådgivningstjenestene i landbruket slik at det legges planer for videreutvikling av jordbruksdriften på gårdsbrukene i områdene samtidig som miljøverdiene ivaretas og 3) søke samarbeid og dialog med Innovasjon Norge og aktuelle pågående satsinger rettet mot publikum (f. eks. Kultur- og naturreise, Nasjonale turistveier).

2.4 Problemstilling D: Kan *Utvalgte kulturlandskap* erstattes av eksisterende tilskuddsordninger?

2.4.1 *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og andre eksisterende tilskuddsordninger*

- Kan målsetting og effekter oppnås bedre ved bare bruk av andre etablerte ordninger?

Østlandsforsknings resultater

Tilfredshet med satsingen

Omkring $\frac{3}{4}$ av grunneierne mener at satsingen *Utvalgte kulturlandskap* er et godt eller svært godt egnet virkemiddel til å ivareta kulturlandskapet på sin eiendom og i sitt område som helhet. Mindre enn 10 % mener den er et lite eller svært lite egnet virkemiddel. Et stort flertall av grunneierne er middels, godt eller svært godt tilfredse med satsingen.

Andre virkemidlers egnethet

Både gruppene *Grunneiere mfl.* og *Offentlige aktører mfl.* vurderer at *Utvalgte kulturlandskap* er best egnet til å ivareta jordbrukets kulturlandskap, hhv på egen eiendom og generelt. I svargruppen *Grunneiere mfl.* scorer miljøvirkemidlene SMIL og RMP nesten like høyt. Offentlige aktører bedømmer disse to også høyt, men klart lavere enn *Utvalgte kulturlandskap*.

Østlandsforsknings diskusjon av de ulike virkemidlene kan oppsummeres i disse punktene:

- Innrettingen av *Utvalgte kulturlandskap* legger til rette for samarbeid mellom ulike forvaltningsområder på ulike nivå, noe som er nødvendig når helhetlige landskap skal ivaretas.
- I og med at *Utvalgte kulturlandskap* ikke er begrenset til bruk i drift, kan ordningen brukes bredt og tilpasset det enkelte område. Dette er trolig mer effektivt enn om mange ulike enkeltordninger skulle kombineres.
- En egen satsing for helhetlige landskap kan gi grunnlag for en helhetlig målrettet innsats tilpasset behovene i de ulike områdene.
- I en samfunnsmessig kontekst, der de ulike områdene skal være "kvalitetssikret" og ha en viss autentisitet og som kan benyttes som "utstillingsvindu" og til næringsutvikling, vil enkeltordninger som for eksempel SMIL og RMP komme til kort. *Utvalgte kulturlandskap* gjør at man er mindre avhengig av tilfeldige søknader innenfor ulike enkeltordninger.
- Dersom enkeltordningene skal ha samme helhetlige effekt som *Utvalgte kulturlandskap* er det behov for en aktør som kan sikre helhetlig utvikling av et område.
- Sammensetting av ulike enkeltordning vil trolig medføre økte transaksjonskostnader.
- *Utvalgte kulturlandskap* legger til rette for en helhetlig og langsiktig forvaltning, og fyller dermed rollen til en lokal/regional aktør (to kulepunkter opp)

Østlandsforsknings konklusjon

Vi siterer: «Ut fra dette (sekretariatets anmerkning: diskusjonen, summert i punktene over) kan vi ikke se at målsetting og effekter innen relativt kort tid kan oppnås bedre ved bruk av andre etablerte ordninger enn utvalgte kulturlandskap i jordbruket. Altså bør denne ordningen fortsette i hvert fall til de enkelte områdene er vel etablert og velfungerende som områder i forhold til målene med satsingen. Det er ikke uten grunn at det er stor tilfredshet med satsingen og at den anses som godt

egnet til å ivareta jordbrukets kulturlandskap. Erfaringer med denne satsingen og denne form for organisering er også interessant på lang sikt når det gjelder bruk og forvaltning av landskap mer generelt.»

Sekretariatets vurdering

Tilfredshet med satsingen

Sekretariatet tolker grunneierne tilfredshet med *Utvalgte kulturlandskap* som en sterk indikasjon på at forvaltningsmodellen i hovedtrekk har vært vellykket for grunneierne. Østlandsforsknings materiale tyder på at det er en positiv holdning blant grunneiere generelt, uavhengig av om man har fått tilskudd. Årsrapportene viser at gårdbrukerne får gode tilbakemeldinger fra andre som bor i områdene. Det meldes også om at satsingen har vært viktig for grenda og skapt mer samhold og fellesskapsånd. Sekretariatet har opplevd mye optimisme og positive tilbakemeldinger, i årsrapporter og i møte med grunneierne. Svarene på mange av spørsmålene som er stilt i evalueringen er med å underbygge denne tilfredsheten. Forskningsprosjektet *Grønt partnerskap* peker i samme retning. De skriver at satsingen «...har lyktes i å forene krefter og å dempe interessemotsetninger. Det store flertallet av grunneiere ser seg i dag tjent med å få del i UKL-midlene og erfarer at ordningen kan representere et reelt bidrag til å ta vare på areal og bygninger en ellers ikke hadde hatt muligheter til, og også til å videreutvikle driften.»

Samtidig vil vi påpeke at så mange som 1/3 av respondentene bare er middels eller mindre tilfreds med satsingen. Bruker vi resultatene fra evalueringen, vil vi peke på følgende momenter som mulige forklaringer på dette:

- Områdetypen *Fjell- og seterområder* er store områder med mange grunneiere. Her er det også mange respondenter, og gruppen drar totalresultatet ned. I slike områder blir det større avstand til satsingen for den enkelte grunneier, og det er naturlig at den enkelte ikke i like stor grad ser effekter av satsingen.
- Ikke alle grunneierne er like involvert i konkrete tiltak, og de vil ha større distanse til satsingen.
- Lokal forankring er ikke like god i alle områder.
- Skjøtselsplaner kan oppleves som svært forpliktende for brukerne. Planene må utarbeides i samråd med brukerne, slik at de blir realistiske og mulige å oppfylle. Her ligger det trolig et forbedringspotensial.
- Mangel på fokus på næringsutvikling så langt i satsingen.

Utvalgte kulturlandskap og andre eksisterende virkemidler

Utvalgte kulturlandskap scorer høyest på spørsmål om egnethet til å ivareta kulturlandskapet. På bakgrunn av resultatene i evalueringen mener sekretariatet at dette har noen sentrale forklaringsfaktorer:

- Årsrapportene viser at *Utvalgte kulturlandskap* utløser betydelige midler over andre ordninger, særlig fra SMIL, RMP, Utvalgte naturtyper og Kulturminnefondet (se også 2.2.2).
- Det er grunn til å tro at denne spleiselagseffekten først og fremst er mulig på grunn av områdenes "kvalitetsstempel" som *Utvalgte kulturlandskap* og dermed inngår i en nasjonal satsing som gjensidig forplikter sektormyndigheter nasjonalt.
- Landbruks-, kulturminne- og naturforvaltning et felles ansvar og må samarbeide både på nasjonalt og regionalt nivå. Dette legger til rette for en samfinansiering fra flere tilskuddsordninger slik at de totale tilskuddene blir tilstrekkelige store til at brukerne opplever at deres arbeid med

ivaretagelse av miljøverdier blir tilstrekkelig betalt. I tillegg kan områdene opprettholde et så høyt aktivitetsnivå at man får en selvforsterkende effekt (som Østlandsforskning påpeker) i form av at godt synlige tiltak og positive tilbakemeldinger gir «ny giv» i områdene.

- Det er generelt meget god kompetanse involvert i satsingen, både fra fagmiljøene i fylkesforvaltningen, innleide fagkonsulenter, kommunen og ikke minst lokale ressurspersoner eller lag og foreninger. Når man samler ulike kompetanser rundt samme bord og med felles mål, kan man oppleve at mange sterke krefter drar i samme retning. Dette oppleves som stimulerende for mange av aktørene i de utvalgte områdene.

Sekretariatet kan ikke se at andre enkeltordninger skulle kunne utløse og sikre en slik felles innsats i større, sammenhengende områder på samme måte som *Utvalgte kulturlandskap*. Vi vil imidlertid påpeke at de andre virkemidlene utfyller tilskuddene og bidrar til måloppnåelsen i satsingen.

Sekretariatets anbefaling

- Sekretariatet anbefaler at *Utvalgte kulturlandskap* fortsetter som en satsing med sine tilhørende virkemidler.

3. Sekretariatets oppsummering og anbefaling

3.1 Oppsummering

Det er for tidlig å vurdere konkrete miljøresultater eller miljøeffekter av satsingen *Utvalgte kulturlandskap*. Evalueringen har derfor først og fremst vurdert forvaltningsmodellen som ligger til grunn for satsingen og transaksjonskostnadene knyttet til denne.

Hovedkonklusjonen i evalueringen er at berørte parter, inkludert offentlig forvaltning, grunneiere og næringsorganisasjoner, er fornøyd med forvaltning, prosesser, tilskuddsnivå og effekter av ordningen. Forbedringspunkter finnes, men evalueringen gir ingen grunn til å endre hovedtrekkene i satsingen på *Utvalgte kulturlandskap*. Med dette slutter sekretariatet seg til Østlandsforsknings konklusjon.

De viktigste resultatene fra evalueringen følger her i en punktvis oppsummering:

- Evalueringen tilsier at dagens forvaltningsmodell for ordningen er hensiktsmessig, vurdert ut fra formåls effektivitet. Fylkesmannen er regional koordinator og tilskuddsforvalter, men det er stor grad av regional variasjon i engasjement på ulike nivåer og hvordan arbeidet er organisert.
- Samarbeidet mellom tre etater i et felles sekretariat for ordningen fungerer godt. Det er grunn til å regne med at god organisering og funksjon på sentralt nivå bidrar til at forvaltningen blir bedre også på regionalt og lokalt nivå.
- Ordningen er relativt arbeidskrevende for forvaltningen, i alle fall i etableringsfasen. Både utvelgelse av områder, planleggingsprosessene og gjennomføring av tiltak krever innsats fra kommuner og fylkesmenn, selv om det er regionale variasjoner i hvilket nivå som drar lasset.
- Evalueringen viser at det er en suksessfaktor at ordningen er basert på samarbeid og frivillige avtaler. Respondentene mener gjennomgående at dette er god måte å nå målene for ordningen på. Fra grunneiersiden er det påpekt at avtalene bør ha lang varighet og at avtalene ikke må hindre utvikling i jordbruksdriften. Langsiktighet i ordningen og fortsatt helhetsgrep er avgjørende for å opprettholde verdiene over tid.
- Når det gjelder prosessene med utvelgelse og planlegging (områdeplaner og skjøtelsesplaner) er hovedbildet i evalueringen at berørte parter er fornøyd med dette. Ut fra grunneierens svar er det potensial for forbedring når det gjelder å involvere disse i arbeidet med skjøtelsesplanene som berører den enkeltes eiendom. På tross av at en del grunneiere mener de har vært for lite involvert, er et stort flertall likevel godt eller rimelig godt fornøyd med den ferdige skjøtelsesplanen.
- Evalueringen viser at det fra sentralt hold er ønskelig med større fokus på resultatmåling.
- Ordningen bidrar til å opprettholde eller øke miljøverdiene i de tradisjonelle jordbrukslandskapene og til bedre bevaring av biologiske og kulturhistoriske verdier i de utvalgte områdene. Majoriteten av respondenter (forvaltning og grunneiere) mente at ordningen hadde slike effekter i stor eller middels stor grad.
- Satsingen har vært viktig fordi de tiltak som gir miljøeffekter ikke ville blitt gjennomført uten tilskuddet eller det ville tatt lengre tid å gjennomføre dem.
- For de grunneierne som deltar viser evalueringen at ordningen bidrar til økt stolthet over egen eiendom og det utvalgte området.

- Evalueringen gir ikke et klart svar på hvorvidt ordningen så langt har bidratt til næringsutvikling eller til større sikkerhet for framtidig drift på bruk som deltar. Fram til nå har skjøtsel av landskapet vært en prioritert oppgave. Svarene fra et flertall av respondentene tilsier likevel at satsingen gir potensial for slike positive ringvirkninger.
- Grunneiere vurderer ordninger som SMIL og RMP som nesten like godt egnet til å oppnå resultater når det gjelder kulturlandskap/biomangfold/kulturminner. Forvaltningen mener derimot at *Utvalgte kulturlandskap* gir vesentlig bedre resultater i de utvalgte områdene enn det man ville ha oppnådd med andre ordninger. Sekretariatet vil minne om at *Utvalgte kulturlandskap* også utløser andre midler (bl.a. fra utvalgte naturtyper og Kulturminnefondet). Et spleiselag som *Utvalgte kulturlandskap* er ikke enkelt å få til ved andre forvaltningsmodeller. Samling av midlene i LUF gir en enkel og fleksibel forvaltning fra sentralt hold.

3.2 Anbefalinger

Her følger en oppsummering av sekretariatets anbefalinger av deltema i evalueringen, samt noen oppsummerende og videre tilrådinger for ordningen som helhet.

Roller, oppgaver og ressursbruk

- Dagens roller og fordeling av oppgaver mellom de ulike forvaltningsnivåene og etatene beholdes, men samarbeidsgrupper bør etableres i alle områdene.
- Fylkesnivået bør gjennomføre felles befaringer til områdene.
- Kommunene bør ta et større ansvar når det gjelder grunneierkontakt og næringsutvikling.
- Muligheter for forenkling av administrasjonen i områder som også er verneområder.
- Natur- og kulturminneforvaltningen må bli mer synlige i satsingen.

Ressursbruk i ulike faser

- Sekretariatet ser ingen grunn til å justere forvaltningsmodellen på bakgrunn av evalueringens resultater på dette punktet.
- Vi vil påpeke betydningen av planarbeid i starten for å få god måloppnåelse på sikt og dermed en effektiv bruk av offentlige midler.

Administrative rutiner

- Sekretariatet må følge opp utfordringen med mangel på skjøtelsesplaner i områder der tiltak ønskes igangsatt.
- Fylkenes årsrapportering og budsjettinnspill kan forenkles gjennom en mer «spisset» årsrapportering og et bedre fagsystem.

Frivillige avtaler

- Prinsippet med frivillighet og frivillige avtaler er godt mottatt av grunneierne, fungerer godt og bør videreføres.
- Vi opprettholder vår anbefaling til fylkene om å inngå avtaler med grunneiere/brukere med ti års varighet.

Tilskuddsnivå enkelttiltak

- Tilskuddsnivået til enkelttiltak bør opprettholdes, for å sikre kvaliteten i satsingen.
- Bygningstiltak er kostnadskreven, og må tas over tid.

Tilskuddsomfang for områdene

- Antall områder bør ikke øke innenfor dagens økonomiske rammer. I en kommende driftsfase kan det bli rom for flere områder.
- Potten til sentrale fellestiltak bør videreføres.

- Det bør satses enda mer på samfinansiering med andre ordninger, gjennom blant annet målrettet informasjon til grunneierne.

Samlet effekt – samlede kostnader

- Utvikling av rapporteringsmetode og på lengre sikt miljøovervåking vil gi bedre kunnskap om samlet effekt.

Effekt for miljøverdiene

- Målrettede tilskudd til miljøverdier må opprettholdes.
- Metoder for en effektiv rapportering av miljøeffekter må utvikles.
- *Utvalgte kulturlandskap* må inngå i Miljødirektoratets og RAs framtidige overvåkingsprogram.
- Refotograferingsprosjektet må videreføres.

Lokal forankring

- Grunneier bør i sterkere grad involveres i arbeid med skjøtselsplaner.
- Hvert område bør ha et arbeidsutvalg der både lokale representanter og forvaltningen er med.

Andre effekter

- Formidling av satsingen nasjonalt, regionalt og lokalt må øke, med særlig vekt på resultater av tiltak. Dette kan påvirke stolthet, bolyst og framtidsutsikter.
- Næringsutvikling i områdene må vektlegges i tiden fremover.

Sammenlikning med andre ordninger

- Sekretariatet anbefaler at satsingen *Utvalgte kulturlandskap* fortsetter.

Gitt en nasjonal målsetting om ivaretagelse av jordbrukets kulturlandskap mener sekretariatet evalueringen tilsier at *Utvalgte kulturlandskap* bidrar på en svært god måte. De utvalgte områdene kan på den ene siden betraktes som utstillingsvinduer, men representerer også reelle bidrag til ivaretagelse av landskap, naturmangfold og kulturminner i spesielt verdifulle områder.

Sekretariatet mener evalueringen har avdekket behov for enkelte forbedringer i lokale prosesser og noe forbedringspotensial og oppfølgingsbehov når det gjelder målretting av tilskuddsmidler. Dette er forvaltningsmessige justeringer som sekretariatet må følge opp videre.

Sekretariatet vil vektlegge fleksibilitet, langsiktighet, frivillighet, avtaler og en faglig forankret koordineringsinnsats i fylkene som de viktigste suksessfaktorene for satsingen, samt den viktige balansen mellom og kombinasjonen av ivaretagelse av miljøverdier og jordbruksdrift. Vi mener at dette er hovedgrunnene til at grunneierne har blitt stadig mer positive til ordningen.

Sekretariatet vil understreke at ordningen er relativt arbeidskrevende for forvaltningen. Kravene til årlig faglig rapportering fra de utvalgte områdene har økt og er nå svært detaljert og omfattende. Ønske om resultatmåling, bl.a. ut fra generelle føringer om mål- og resultatstyring av statlige virkemidler, vil øke forvaltningens ressursbehov ytterligere. Sekretariatet ser at dette er en utfordring for forvaltningen. Sekretariatet anbefaler derfor å forenkle den faglige årsrapporteringen og samtidig utvikle en effektiv årlig resultatmåling av miljøeffekter.

Evalueringen viser at satsingen fungerer så godt, at sekretariatet anbefaler at den utvides til flere områder slik at vi får en bedre representativitet av verdifulle kulturlandskap i Norge. Dette er nødvendig for å nå nasjonale målsetninger. En utvidelse forutsetter økte økonomiske rammer.

3.3 Kan RMP, SMIL og miljøsektorens virkemidler erstatte *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket?*

Utvalgte kulturlandskap er etablert ut fra en nasjonal målsetting om ivaretagelse av jordbrukets kulturlandskap. Satsingen er et vesentlig bidrag i landbrukets produksjon av fellesgoder til samfunnet. Fellesgodeproduksjonen, som skjer samtidig med produksjon av mat og virke, inngår i de overordnede målene for norsk landbruks- og matpolitikk. Satsingen er også et enestående eksempel på et vel fungerende sektorsamarbeid mellom miljø og landbruk.

Evalueringen viser at både forvaltning og grunneiere mener ordningen har bidratt til den nasjonale målsettingen og at *Utvalgte kulturlandskap* er godt egnet til å fremme en helhetlig forvaltning, dvs ivareta både kulturhistoriske og biologiske verdier i områder med aktivt landbruk – og dermed også ivareta lokalmiljøer. Ordningen er tilpasningsdyktig til ulike lokale forhold, og eierne er positive fordi oppmerksomheten rettes mot muligheter og ikke begrensninger. På bakgrunn av evalueringen kan vi identifisere følgende sentrale suksessfaktorer: fleksibilitet, langsiktighet, frivillighet, avtaler og en faglig forankret koordineringsinnsats i fylkene, samt den viktige balansen mellom og kombinasjonen av ivaretagelse av miljøverdier og jordbruksdrift. Langsiktighet i ordningen og fortsatt helhetstiltak er avgjørende for å opprettholde verdiene over tid.

Ingen av de andre eksisterende ordningene har slik de fremstår i dag potensiale i seg til å erstatte den helhetlige områdetilnærmingen som kjennetegner *Utvalgte kulturlandskap*. Forskriftene som er knyttet til ordningene er for begrensende, enten i form av hvilke driftsformer de kan støtte, arealer de kan dekke, eller hvem som kan søke på dem. Det er stor tilfeldighet knyttet til hvem som søker tilskudd over disse ordningene, og det er liten koordinering av dem lokalt og/eller regionalt. Evalueringer som finnes viser også at ordningene i landbruket er for lite målrettede for ivaretagelse av de viktigste miljøverdiene. Mens eksisterende ordninger på miljøsidene er for målrettede til at de kan dekke helheten i verdifulle jordbrukslandskap.

På den andre siden vil vi påpeke at det ligger en mulighet i økt bruk av alternative virkemidler i de utvalgte områdene. Vi ser at man allerede i dag kan legge en langsiktig plan i områdene for hvordan de ulike driftsformene og skjøtsels-/bevaringstiltakene kan finansieres over ulike eksisterende ordninger. En forutsetning for at man skal lykkes med å få til en god, langsiktig samfinansiering av ulike virkemidler, er at disse også har en langsiktighet over seg. I områdene kan da tilskudd over *Utvalgte kulturlandskap* brukes bare til drift og tiltak som er viktige for måloppnåelsen i det enkelte område, og som ikke støttes over andre virkemidler. Dette er ikke helt ulikt slik en del av områdene allerede jobber, men vi mener dette kan vektlegges ytterligere.

Ingen av de andre eksisterende ordningene har slik de fremstår i dag potensiale i seg til å erstatte den helhetlige områdetilnærmingen som kjennetegner *Utvalgte kulturlandskap*. Etter hvert som områdene konsoliderer sitt arbeid og man kommer over i en driftsfase bør de søke å finansiere flest mulig tiltak gjennom en samfinansiering mellom andre eksisterende virkemidler.

Referanseliste

Bråtå, H. O. og M. Lerfald. Evaluering av satsingen Utvalgte kulturlandskap i jordbruket. ØF-rapport 9/2013.

Bugge, H. C. Vern av verdifulle kulturlandskap: Har vi de rettslige redskapene som trengs? <http://www.utmark.org>, 1:2013.

Vistad, O.I., T. Skjeggedal, H. Berglann, H. C. Bugge, A. Norderhaug, K. Rønningen, G. Swensen, H. Øian. Grønt partnerskap i landskapsforvaltning – erfaringer fra prosjektet «Utvalgte kulturlandskap i jordbruket». <http://www.utmark.org>, 1:2013.

Øian, H. og K. Rønningen. Utvalgte kulturlandskap – mellom landbruksdrift, endring, forståelse og mening i landskapet. <http://www.utmark.org>, 1:2013.

VEDLEGG:

Problemstillingene som lå til grunn for evalueringen

A. Belyse forvaltning og effektivitet av forvaltningen vedrørende satsingen Utvalgte kulturlandskap i jordbruket ved å vurdere følgende spørsmål/tema:

- 1) Er det en hensiktsmessig rolle- og oppgavefordeling mellom de ulike forvaltningsnivåene regionalt og lokalt, og mellom ulike aktører lokalt?
- 2) Er det en hensiktsmessig arbeidsdeling og ressursbruk rundt forvaltning av tilskuddsordning (eiere/brukere, kommune, fylkesmann, fylkeskommune, eventuelt Sametinget og sekretariatet)?
- 3) Er det en hensiktsmessig ressursbruk/ressursinnsats i planlegging, gjennomføring og oppfølging av tiltak?
- 4) Er de administrative rutiner/systemer/praksis for forvaltningen av midler hensiktsmessig?
- 5) Fungerer frivillige avtaler om forvaltningen av de utvalgte områdene som et egnet verktøy for å nå målene med satsingen *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*?

B. Belyse kostnadseffektivitet vedrørende satsingen Utvalgte kulturlandskap i jordbruket ved å vurdere følgende tema:

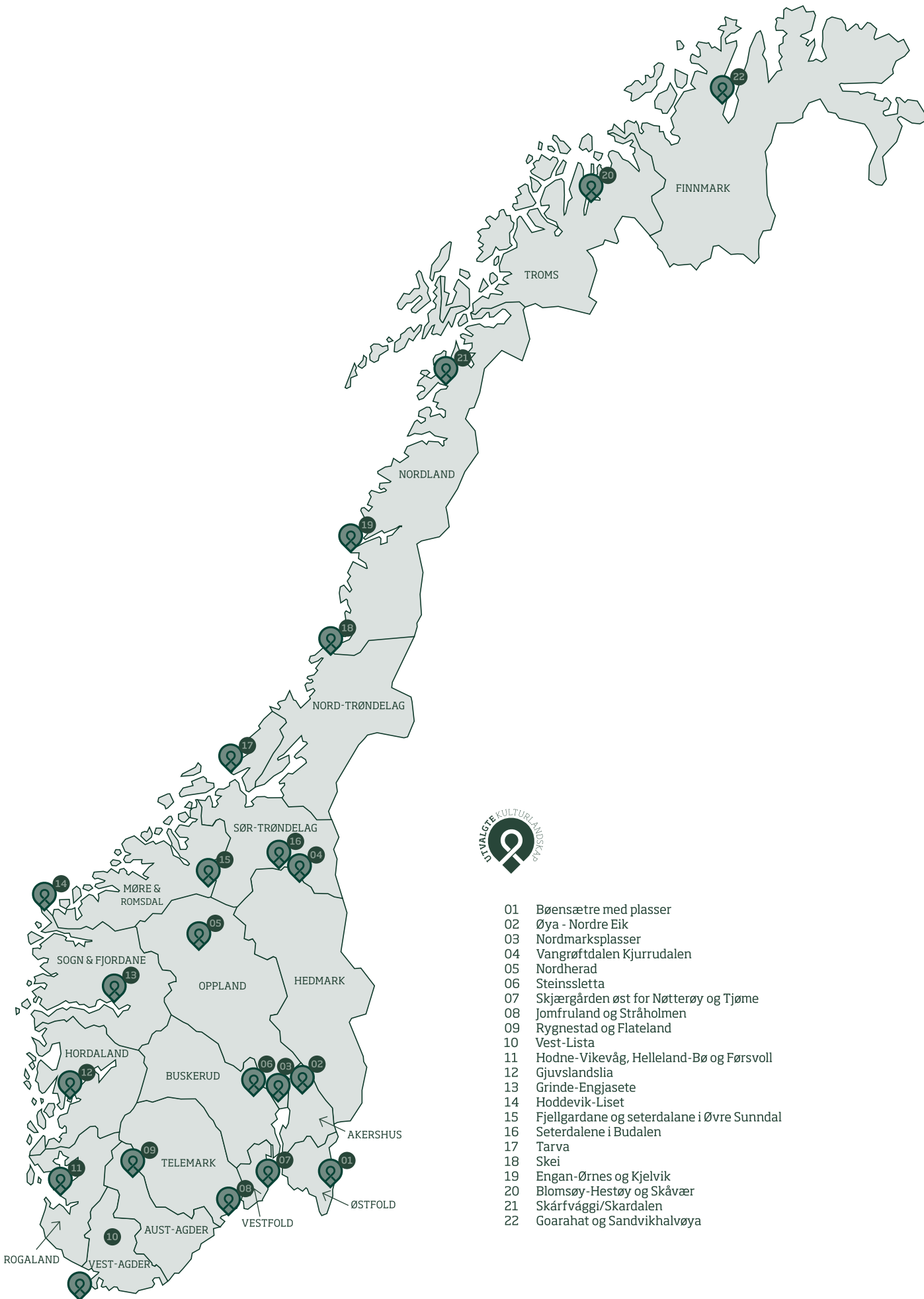
- 1) Er nivået på tilskudd hensiktsmessig for ulike tiltak?
- 2) Er tilskuddsomfanget hensiktsmessig i forhold til antall gjennomførte tiltak og områder?
- 3) Er den samlede effekt av satsingen god i forhold til de samlede kostnader knyttet til drift/skjøtsel, investeringer/engangskostnader og planlegging/tilrettelegging for de ulike områdene?

C. Belyse måloppnåelse og effekt av satsingen ved å vurdere følgende tema:

1. Er tiltakenes antall, omfang og innretning slik at miljøverdiene i de utvalgte områdene kan opprettholdes eller økes?
2. Er tiltakene igangsatt og gjennomført på en tilfredsstillende måte for å ivareta målet om en lokal forankring?
3. Har satsingen hatt andre positive eller negative effekter?

D. Belyse hvorvidt forvaltning, mål og effekter av satsingen Utvalgte kulturlandskap i jordbruket er god sammenlignet med andre offentlige tilskuddsordninger i landbruks- og miljøforvaltningen.

1. Kan målsetting og effekter oppnås bedre ved bare bruk av andre etablerte ordninger?

- 01 Bøensætre med plasser
- 02 Øya - Nordre Eik
- 03 Nordmarksplasser
- 04 Vangrøftdalen Kjurrudalen
- 05 Nordherad
- 06 Steinsletta
- 07 Skjærgården øst for Nøtterøy og Tjøme
- 08 Jomfruland og Stråholmen
- 09 Rygnestad og Flateland
- 10 Vest-Lista
- 11 Hodne-Vikevåg, Helleland-Bø og Førsvoll
- 12 Gjuvslandslia
- 13 Grinde-Engjasete
- 14 Hoddevik-Liset
- 15 Fjellgardane og seterdalane i Øvre Sunndal
- 16 Seterdalene i Budalen
- 17 Tarva
- 18 Skei
- 19 Engan-Ørnes og Kjelvik
- 20 Blomsøy-Hestøy og Skåvær
- 21 Skårfvåggi/Skardalen
- 22 Goarahat og Sandvikhalvøya